

Sreda, 17. Novembar 2004.

Svedok Mihailo Marković

Otvorena sednica

Optuženi je pristupio Sudu

Početak u 9.02 h

Molim ustanite. Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju zaseda. Izvolite, sedite.

SUDIJA ROBINSON: Gospodine Kej (Kay), da li imate neko pitanje za svedoka?

ADVOKAT KEJ: Ne, časni Sude.

SUDIJA ROBINSON: Ukoliko budete imali pitanja za buduće svedoke, pretpostavljam da ćete nam to staviti do znanja. Izvolite, gospodine Najs (Nice).

TUŽILAC NAJS: Pre nego što postavim pitanje svedoku, želeo bih da kažem jedan uopšteni komentar. Što se tiče svedoka Obrane do danas i pod režimom koji je tada bio na snazi, koji je uključivao dodeljenog zastupnika Obrane, nije vršen nikakav pritisak u smislu vremena, jer se jedan svedok ispitivao nekoliko dana, ili slično i nije se znalo koliko će se ukupno svedoka pojaviti. Trenutna situacija je, naravno, drugačija i vrlo sam svestan očekivanja da moje unakrsno ispitivanje bude znatno kraće od glavnog ispitivanja optuženog. Svedok poput ovoga je onaj kog bih bez poteškoća mogao da ispitujem mnogo sati, ili čak dana, zato što pokriva veliko područje potencijalnog dokaznog materijala, ali ću pokušati da ograničim svoje ispitivanje i da ga učinim kompaktnim. Dve nužne posledice izlaze iz toga. Kao prvo, možda neću moći sa svakim svedokom da pokrijem svaku temu koju bih mogao, a drugo, ako je svedok sklon

opširnim odgovorima, više od onoga što predstavlja odgovor na samo pitanje, iako će se svedoku učiniti da se ponašam neprijateljski, što ne bi bilo istina, biću primoran da upadnem i da ga zaustavim, što je nešto što nisam praktikovao sa prethodnim svedocima. Hteo sam da objasnim, ne svoje probleme, već realnost i razlog zašto očekujem da mi svedoci daju kratke odgovore.

SUDIJA ROBINSON: Naravno, smatram da imate potpuno pravo da zaustavite svedoka ukoliko ste dobili odgovor koji ste tražili.

UNAKRSNO ISPITIVANJE: TUŽILAC NAJS

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Profesore Markoviću, kao intelektualac i političar znali ste i znate da reči izrečene u javnosti mogu imati stvaran politički efekat i da, isto tako, mogu da podstaknu način razmišljanja kod drugih, što može da rezultira nepredvidivim posledicama. Jesam li u pravu?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Da. S tim što ja nisam političar nego naučnik, ali se bavim ponekad politikom.

TUŽILAC NAJS - PITANJE: "Praxis", čiji ste vi bili član, završio je sa radom 1990. godine zbog jednog članka koji ste vi napisali. Je li tako?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Nisam svestan toga da je zbog toga završio? Ne znam ni na koji članak mislite? Prosto su se promenile prilike i ti ljudi koji su nastavili da vode "Praxis" ... Ja sam bio glavni urednik od 1981. godine, do 1986. godine. Posle me je zamenio moj mlađi kolega Svetozar Stojanović i jedna osoba iz Amerike (United States of America), kao glavni urednici i oni su, posle to zaključili da više u tim uslovima, koji su nastali 1990. godine, "Praxis" više nema razloga da postoji.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: 1990. godine ste napisali članak kojim Albance na Kosovu opisujete kao nazadne, koji žive u klanovima, koji

nisu sposobni da se izdignu iznad svog siromaštva. Je li to tačno?
SVEDOK MARKOVIĆ - ODGOVOR: Nije. Nisam svestan toga članka. Koji je to članak?

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Podsetio bih vas na neke njegove delove, a ako se ne setite, onda ćemo se time pozabaviti na drugačiji način. Da li sećate da ste ih u članku u "Praxisu", da ste albanske nacionaliste opisali kao grupu koja je usvojila visok prirodni priraštaj kao demografsko oružje protiv Srba?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Znači, ne Albance, nego vi pominjete albanske nacionaliste. Ne znam koji je to članak, pošto mi niste rekli koji je naslov tog članka? Mislim da 1990. godine "Praxis" više nije izlazio.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: U redu. Postavio bih vam još nekoliko pitanja o članku za koji tvrdim da ste ga napisali. Onda ću pokazati i sam članak.

SUDIJA ROBINSON: Izvolite, gospodine Miloševiću.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: Mislim da je gospodin Najs bio obavezan da članak stavi pred svedoka. Ako već tvrdi da je njegov članak, što je verovatno, da članak stavi pred svedoka, da može da vidi članak, da bi mogao da odgovara na pitanja.

SUDIJA ROBINSON: Pretpostavljam da će doći do toga.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Na žalost, nemam članak sa sobom ovde, ali ću ga pokazati. Sada čitam sažetak Lore Sikor (Laura Secor), deo članka koji je objavio "Beogradski krug". Nadam se da ću moći da pokažem članak Pretresnom veću, ali to ne mogu da izveden pre kraja nedelje. Profesore, da li je vaše mišljenje da su postojale neke fiskalne zloupotrebe koje su izvršili korumpirani albanski čelnici?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Fiskalne zloupotrebe koje su učinili albanski čelnici? Ja o tome nisam nikada pisao, ja ne znam o

tim fiskalnim zloupotrebama. Apsolutno nisam o tome pisao.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: I, na kraju, da li se sećate da ste napisali članak gde ste istakli Ö

SUDIJA ROBINSON: Ispravka. U zapisnik je ušla “fizička zloupotreba”, a u stvari treba da bude “fiskalna zloupotreba”. Izvolite, nastavite.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Da li je bilo vaše mišljenje i da li ste napisali nešto slično ovome da su kroz istoriju Albanci na svojoj strani imali velike sile, dok je Srbija morala sama da se kreće na svoje dve noge?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Nisam to nikada napisao, zato što to nije tačno. Albanci su bili na pogrešnoj strani u tim ratovima, recimo, u Drugom svetskom ratu oni su bili na strani fašističke Nemačke (Germany) i Italije (Italy), dok su sve velike, razvijene, demokratske zemlje zapada bile na drugoj strani. Oni nisu, znači, bili sa njima.

TUŽILAC NAJS - PITANJE: Na kraju, da li ste za raspravu otvorili mogućnost podele Kosova tako što bi sever ostao u Srbiji, a siromašni jug bio pripojen Albaniji (Albania)?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Ja ne znam, gospodine Najs, odakle vama takve informacije? Ja sam, upravo, bio protiv tog stanovišta. To stanovište je zastupao moj, inače kolega iz Akademije Dobrica Ćosić. To je njegova ideja o podeli Kosova. Ja nisam nikada bio za to. Ja sam, čak, kritikovao predsednika Srpske akademije nauka, Despića, kada je on poslušao Ćosića i napisao jedan članak devedesetih godina u kome je izložio tu ideju podele. Prema tome, nikada nisam zastupao tu ideju o podeli Kosova.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Profesore, ako ispitivanje potraje nakon prve pauze pobrinuću se da dobijete primerak članka Lore Sikor koji ima paralelno stupce na BHS-u i na engleskom. Onda ću vas zamoliti da to pogledate tada, ili tokom pauze. Hoćemo li ...

SUDIJA ROBINSON: Gospodine Najs, moram da kažem sledeće. Očekivao sam da ćete taj članak imati ovde.

TUŽILAC NAJS: Da je to bilo moguće, imao bih ga. Žao mi je što moramo da postupamo po, da ga tako nazovem, materijalu drugog reda, koji mi ovde trenutno nije raspoloživ. Pokušaću danas da ga dobijem imejlom, ili faksom, ali nisam optimista. U svakom slučaju, zatražiću od svedoka da pročita ovaj sažetak u članku.

SUDIJA BONOMI: Jedna od posledica ovoga je da ste do sada potrošili dosta vremena u unakrsnom ispitivanju obzirom da nemate dokument kojim biste mogli da razjasnite vašu poentu. Prema tome, deo iskaza koji ste do sada dobili nije od vrednosti.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Svatam to, časni Sude, ali to je položaj u kom sam se našao. Sada bih da pogledamo "Memorandum". Sudija Kvon (Kwon) je juče postavio jedno pitanje vezano za njegovo prvo moguće izdavanje i o ulozi sveštenika Mihaila Mikića u tome? Da li vi išta znate o tome, kada je publikovan u izdanju knjižare Sveti Sava i to na engleskom, u verziji koju je izdao sveštenik Mikić?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Ja nikada nisam čuo za sveštenika Mikića. Ja znam samo to da je "Memorandum" objavljen prvo u Hrvatskoj, u dva časopisa. A, za ovog Mikića nikada nisam čuo, ali mislim da nema nekog naročitog značaja.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Časni Sude, nisam uspeo da pronađem više detalja o tome preko noći, ali mislim da je taj deo sadržan u izveštaju gospodina de la Brosa (Renaud de la Brosse). Profesore Markoviću, imamo ovde nekoliko primeraka "Memoranduma" i ne želim da dalje opterećujem zapisnik novim verzijama. Ipak, možete li da nam potvrditem na osnovu vaših saznanja, da li je jednu verziju "Memoranduma", septembra 1986. godine, poslao komitet SANU Saveznom sekretaru za unutrašnje poslove, Dobroslavu Čulafiću?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Kad to mislite da je poslata? Jer

SANU nije priznavala ovaj "Memorandum" kao završen i svoj. Srpska akademija nauka je prvih tih godina, znači, 1986. godine pa do ranih devedesetih, smatrala da je to nedovršen dokument, nije ga prihvatila ni komisija u celini koja je radila na njemu, ni Predsedništvo Srpske akademije nauka i prema tome Ö

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Ovo je dokument koji možemo da stavimo i na grafoskop, ako je potrebno. Možemo iskopirati dodatne primerke. Čini se da je to ta verzija koja je poslata Saveznom sekretaru za unutrašnje poslove, a uz odobrenje Mileta Puzovića, 26. septembar 1986. godine. Da li se toga možete setiti dok gledate u dokument?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Da. To nema veze sa Akademijom. To znači da taj rukopis "Memoranduma", koji je bio nedovršen i koji je objavljen u štampi, da je do njega došlo Ministarstvo unutrašnjih poslova. A, ovaj gospodin Puzović, naravno, nema veze sa Akademijom. To je republički Sekretarijat za unutrašnje poslove. Znači, obaveštajna služba je došla do tog dokumenta i ona ga je prosledila Saveznom sekretaru. Akademija nije nikada prosledila nikakav dokument Ministarstvu unutrašnjih poslova.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Postojale su glasine, profesore, da je to "curenje" "Memoranduma" bilo namerno, a ne slučajno? Da li to prihvatate?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Pa, ne mogu da prihvatim zato što je Akademija želela, odnosno, mi koji smo radili na tom tekstu, posle mnogih diskusija i prepravki i ispravki, mi smo želeli da ga završimo. I nije bilo ni u kakvom interesu Akademije da to ode nedovršeno u novine, utoliko pre što je izazvalo vrlo teške posledice za Akademiju. To objavljivanje nedovršenog teksta u novinama je imalo za posledicu da je nedeljama vođena hajka protiv Akademije, da su najviši rukovodioci tadašnji, recimo Ivan Stambolić, predsednik Republike je vrlo oštro napadao Akademiju. Smatrao je da se time zabada nož u leđa Jugoslaviji i tražena je odgovornost,

traženo ...

TUŽILAC NAJS – PITANJE: U redu, hteo bih ovde da vas zaustavim.

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: ... traženo je da ljudi koji su napisali taj dokument odgovaraju za njega. Tražena je ostavka potpresednika Akademije Antonija Isakovića.

SUDIJA ROBINSON: Profesore, dozvolite gospodinu Najsu da vam postavlja dalja pitanja, jer mislim da je dobio odgovor.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Ta sugestija koja se stalno ponavlja, da se radilo samo o nacrtu dokumenta je nesto što treba da se razmotri, zar ne? Profesore, Akademija je verziju koju smo uvrstili u dokazni spis, objavila 1995. godine, zar ne, zajedno i sa odgovorima na kritike?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Devet godina kasnije je Akademija

SUDIJA ROBINSON: Mislim da je odgovor, "da". Hvala.

SVEDOK MARKOVIĆ: Da. 1986. godine ga nije objavila i nije mogla da ga objavi, jer je bio nedovršen, jer nije bio prihvaćen od strane Akademije, ali posle toga, koliko je taj dokument zloupotrebljen i kako je predstavljen, 1995. godine se došlo do zaključka da se objavi.

SUDIJA ROBINSON: Profesore, profesore, molim vas.

SVEDOK MARKOVIĆ: Pa moram da završim ...

TUŽILAC NAJS PITANJE - PITANJE: Pitanje je sledeće, ako se uporede verzija iz 1986. godine i verzija koju je objavila Akademija 1995. godine, razlike su zanemarljive, zar ne?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Taj tekst je prošao kroz više verzija, jer je više od godinu dana trajala diskusija i ispravke, tako da je tu bilo čak više verzija. Bila je ta verzija, koja je, znači, objavljena u nov-

inama, to je bila jedna od poslednjih i zatim je uglavnom ta verzija objavljena 1995. godine.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Utvrdio sam, ali neću ići u detalje, da ima ukupno šest različitih stvari. Dve stvari su izbrisane i četiri su dodate. To su razlike između te dve verzije. Imam jednu analizu za vas koju možemo kasnije da pogledamo, ako će biti od pomoći. Da li prihvatate da je broj izmena svega šest?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Ne. Ne znam ja uopšte koji je broj izmena. Prosto, Akademija, to što je bilo objavljeno u novinama, nije prihvatila kao svoju verziju, a, onda, kada je ona odlučila da se to objavi, ona je objavila svoju verziju. Prema tome, ta verzija koja je bila ukradena, ili koja je procurila, Akademija nikada nije prihvatila kao svoju.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Pogledajmo sada verziju koja je juče uvedena u spis pod dokaznim brojem D250. Molim da se to da svedoku. Profesore, nadam se da ćete to moći da pratite na engleskom? To bi nam bilo od koristi u znam da znate engleski budući da imate diplomu iz Londona (London) i predavali ste tokom svoje akademske karijere u Severnoj Americi i zato bi mi bilo od pomoći ako biste mogli da pratite verziju na engleskom. Prvo ću ja pogledati stranicu da vidim šta se na njoj nalazi. Pođimo od strane 10. Na vrhu stoji: "Iako je po teritoriji i stanovništvu najveća jugoslovenska republika, Srbiji su Ustavom iz 1974. godine oduzeti atributi državnosti". To je bio glavni razlog zabrinutosti Srbije i intelektualaca, kojima ste i vi pripadali. Je li to tačno?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Ustavom 1974. godine Srbija nije, kao ostale republike, dobila taj status da je suverena država, jer je Srbija ostala podeljena na tri dela, uža Srbija, Kosovo i Vojvodina. I, to je to, o čemu se ovde govori. I to je izazivalo

SUDIJA ROBINSON: Profesore, pogledajmo pitanje koje je bilo prilično jednostavno. Dakle, da li je glavi razlog zabrinutosti vas i vaših kolega intelektualaca bio ovaj koji se navodi u odlomku koji počinje na strani 10. Dakle, "iako je po teritoriji i stanovništvu najveća

jugoslovenska republika, Srbiji su Ustavom iz 1974. godine oduzeti atributi državnosti”, koji je odgovor na to?

SVEDOK MARKOVIĆ: To je bio jedan i to ne glavni razlog zabrinutosti. Kao što sam rekao, predlog da se radi ovaj “Memorandum” je dao jedan ekonomist, akademik Makismović. Ekonomista Mihailović je odigrao vrlo važnu ulogu u pripremi ovoga, tako da glavni razlog je bio vrlo teška i nerešiva ekonomska kriza i činjenica da je Jugoslavija bila podeljena na šest država, osam, čak i da je sve dezintegrirano, kao što piše u drugim delovima. A ovo jeste jedan od razloga zbog koga se govorilo o potrebi ravnopravnosti. Znači, Srbija nije dobila status kao ostale republike.

SUDIJA ROBINSON: Izvolite, gospodine Miloševiću.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: Mislim da pitanja gospodina Najsa stvaraju konfuziju, jer on iz ove knjige, koju sad i ja imam, ova na engleskom, koju sad upotrebljavam, ne citira tekst “Memoranduma”. Tekst “Memoranduma” počinje tek na 93. strani ovog teksta, a ispred su svi mogući članci. To je autorski rad profesora Koste Mihailovića i Vasilija Krestića koji daju razna objašnjenja, istorijat i tako dalje, razloge i ostalo. Prema tome, ovo što citira gospodin Najs nije tekst “Memoranduma”, već objašnjenja profesora koji su napisali knjigu. Nije reč o “Memorandumu” koji se devet godina popravljao da bi bio objavljen, nego su ljudi, zbog mistifikacije tog “Memoranduma” odlučili da objave taj tekst i da objasne o čemu se radilo. Prema tome, na desetoj strani, to što citira gospodin Najs, nije tekst “Memoranduma”, nego članak koji ima naslov “Zašto je napisan Memorandum”, napisan devet godina kasnije.

SUDIJA ROBINSON: Razumem. Gospodine Najs.

TUŽILAC NAJS: Mislim da smo toga svi svesni. I to smo jasno juče istakli objašnjavajući šta je taj dokument bio.

SUDIJA ROBINSON: Ali vi još uvek postavljate pitanja.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Da. Dakle, profesore, ovo je dokument koji je objavila sama Akademija, odnosno uz njeno odobrenje. Ova verzija u koju gledate.

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Ja sam stvarno iznenadjen da vi ne pravite razliku između "Memoranduma" i prpratnog komentara. Ovo jeste Akademija objavila. Ovo je prpratni komentara, a "Memorandum" zaista ovde počinje sa 93. stranom. Prema tome, nemojte me. Ja ću vam odgovoriti na svako pitanje

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Doći ćemo do toga kasnije.

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Došli smo već.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Ustav iz 1974. godine je i dalje bio zakonski okvir Jugoslavije, dok on sam zakonskim putem nije bio izmenjen. Je li to tako?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: U to vreme je Ustav iz 1974. godine važio i zato što je on i dalje važio, zato je u "Memorandumu" i stavljena primedba na njega, inače ne bi imalo nikakvog značaja osvrnati se na njega, sem istorijski.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Da bismo uštedeli na vremenu idemo dalje, na stranu 13. Tu možemo da vidimo kako sama Akademija, odnosno ne Akademija, već vaše kolege Mihailović i Krestić navode istorijat rada na "Memorandumu". U drugom odlomku oni identifikuju rezoluciju Skupštine i, zatim, u predposlednjem odlomku pominju vas kao člana radne grupe. Pogledajmo sada stranu 14. Tu se nalazi nešto što delimično potvrđuje deo vašeg iskaza ovde, to da se komitet sastao 19. septembra i da je proces još uvek u fazi uređivanja, kada se, odjednom prestlao sa radom zato što se pojavio članak u "Večernjim novostima". Je li tako?

SVEDOK – MARKOVIĆ: Da. Pojavio se članak u "Večernjim novostima". Počeli su napadi na Akademiju. To je trajalo nedeljama i, naravno, da je tu svaki rad, dalji, prekinut, u tom momentu.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Na strani 15, s desne strane, pri dnu, se kaže: “Vođen je zapisnik sastanaka” i onda prvi deo teksta, oko 30 stranica, koje je Komitet odobrio, a kasnije se bavio uređivanjem ostatka teksta. Da li se sećate da je prvih 30 strana odobreno? Je li tako? To je bila verzija koja je ukupno imala 74 strane. Da li biste pomogli Pretresnom veću da shvati istorijat razvoja ovog dokumenta?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Da. Prvih 30 strana su se ticali isključivo ekonomske situacije u kojoj se nalazi Jugoslavija. To je taj deo na kome je radio akademik Kosta Mihailović i ostale kolege iz oblasti ekonomskih nauka. Znači, taj deo je najmanje bio sporan. I on je ranije bio i gotov. Isključivo se ticao ekonomije.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Molim vas da pređemo na stranu 16. Naslov je “Srpska akademija i politički establišment pod pretnjom mača”. Tu se pominju Miloš Macura, predsedavajući grupe za ovo poglavlje, Antonije Isaković, Dušan Kanazir. Znači, neki se sami identifikuju. Da li su ovi akademici postali članovi Glavnog odbora SPS, stranke optuženog?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Oni su 1990. godine, znači, šest godina, četiri godine kasnije, postali članovi Glavnog odbora. Tačno. Kanazir, koji je bio predsednik Srpske akademije nauka i Antonije Isaković, koji je bio potpredsednik. U ono vreme se, naročito, tražila odgovornost Isakovića koji je bio na čelu radne grupe. Tražilo se da on podnese ostavku, kao odgovoran za izradu “Memoranduma”.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Profesore, molim vas, pogledajte stranicu 18. Pri dnu stranice, 12 redova od dna, vidimo da se pominje reakcija predsednika Stambolića na “Memorandum”, koji je rekao da su timе uznemireni prethodno dobri odnosi. Predsednik Stambolić je svoj stav prema “Memorandumu” izneo u knjizi koju je objavio pre nego što je ubijen. Je li tako?

SVEDOK MARKOVIĆ – PITANJE: Ne znam. Nisam nikada video tu

knjigu predsednika Stambolića.

TUŽILAC NAJS - PITANJE: Ne znate da je on izrazio svoj stav, bilo u knjizi ili na drugom mestu, u smislu da je "Memorandum", u stvari, *in memoriam* za bivšu Jugoslaviju? Da li se toga sećate?

SVEDOK MARKOVIĆ - ODGOVOR: Da. On je bio na čelu te vrlo oštre kampanje protiv Akademije nauka. Znači, napada u novinama, zahteva za odgovornošću. Desilo se, čak, da kad je iduće godine trebalo da Akademija proslavi stogodišnjicu svog postanka, država je potpuno uskratila svaku pomoć Akademiji za tu proslavu. Mi smo onda morali da pišemo svim stranima Akademijama, da ne možemo da pokrijemo nikakve njihove troškove, ni putne, ni troškove boravka, jer nemamo para. Nismo dobili novac od države. A Stambolić je imao takav stav, kakav ste opisali. Vrlo negativan.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Molim vas, pogledajte stranu 39. Da li ovaj deo ovog dokumenta, pre nego što pređemo na sam "Memorandum", iznosi priču o učešću optuženog? Na stranici 39 to vidimo u drugom paragrafu: "Prestanak zvanične kampanje osuđivanja i normalizacije odnosa sa Srpskom akademijom nauka desila se nakon uklanjanja Ivana Stambolića i drugih funkcionera Saveza komunista koji su bili glavne vođe napada. Promena u srpskom političkom rukovodstvu signalizirala je promenu stava prema srpskim intelektualcima, slobodi štampe i odgovornosti za javne izjave". Ovim se, u stvari, tvrdi da su pod rukovodstvom optuženog, Akademija i njen "Memorandum" tretirani na bolji način. Da li je to tačno?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Više nije bilo reči o "Memorandumu". Samo je potpuno promenjen odnos prema Akademiji. Dakle, prestali su napadi, prestala je ta stalna kritika, prestalo je traženje odgovornosti. I novo državno rukovodstvo i novo rukovodstvo tadašnjeg Saveza komunista su sa Akademijom uspostavili normalne odnose, onakvi kakvi su morali da budu i ranije, poštujući slobodu njihovog opredeljivanja i slobodu javne reči, tako da niko više nije imao primedbe. To je, uopšte i razlog

zašto su tih godina skoro svi srpski intelektualci veoma podržali optuženog, kada je postao predsednik republike i kada je nastala jedna nova era, prosto, u odnosima. Prvi put nismo imali političke zatvorenike, prvi put je potpuno bilo slobodno da se iznosi i da se piše šta se želi i, normalno, sa srpskom Akademijom su uspostavljeni normalni odnosi i onda su ...

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Prekinuću vas. Optuženi nije izneo nikakvu kritiku, ili je to samo bila prećutna kritika “Memoranduma”? Da li bi to bilo tačno?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Optuženi nije izneo eksplicitnu kritiku “Memoranduma”, mada je partija, kojoj je on bio na čelu, formirala jednu komisiju da ispita šta se to dešavalo oko “Memoranduma”. U komisiji, na čelu je bio neki Milenko Marković. Ta komisija nije završila rad i ona je neobavljenog posla se, prosto, raspustila. Prema tome, optuženi se nije eksplicitno nigde osvrnuo na “Memorandum”. Niti ga je podržao, niti ga je osudio.

TUŽILAC NAJS PITANJE: A na stranici 41 vidimo odraz javnog stava optuženog krajem 1989. godine. Štampa je prenela da je rekao: “Kada je reč o Srpskoj akademiji nauka, zaista ne vidima zašto ona ne bi imala reč u politici Srbije”. Da li se toga sećate?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Da, kako da ne. Pa, optuženi je uspostavio slobodu mišljenja i pravo Akademije da iznosi svoje mišljenje, bez ograničavanja, bez kažnjavanja. To je bilo jako dobro primljeno.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Molim da pređemo na stranu 80. da bi smo bili fer prema optuženom i ovom dokumentu, treba da vidimo kako je odražen njegov ukupni stav Ö

SUDIJA ROBINSON: Da, gospodine Miloseviću.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: Ovaj članak, koji je sad citirao gospodin Najs, nosi naslov “Lov na veštice”, da bi bilo jasno ...

SUDIJA ROBINSON: Gospodine Miloševiću, imaćete mogućnost da vršite dodatno ispitivanje i onda možete da postavite pitanja koja će proizaći iz unakrsnog ispitivanja

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Na stranici 80 je jedno poglavlje sa međunaslovom "Memorandum i Slobodan Milošević". Pročitaću deo toga zajedno sa svedokom, osim ako Pretresno veće već nije pročitalo ceo tekst. Profesore, krenućemo od kraja stranice 80. Nadam se da ću da čitam dovoljno sporo za prevodioce. "Insinuacije da je Slobodan Milošević sprovodio nacionalni politiku koja se navodno nalazila u 'Memorandumu' je čista fabrikacija. Ova tvrdnja je inspirisana događajima i antisrpskom propagandom i njenom potrebom da se zvanični i nezvanični organi Srbije drže pod stalnim rafalima optužbi. Ova fabrikacija je neodrživa jer 'Memorandum' uopšte nije nacionalni program. Čini se da ova činjenica mora da se ponovi više puta, pošto antisrpska propaganda bez ikakvih osnova stalno pokušava da svet uveri u suprotno. Druga optužba protiv 'Memoranduma' je da je služio kao odskočna daska za politiku Slobodana Miloševića. Nema ništa čudno u činjenici da je on možda sagledao neke probleme i rešenja na isti ili sličan način, kao i sporni dokument. Verovatnije je da nije saznao za postojanje tih problema iz 'Memoranduma', već da je u njemu pronašao potvrdu za neka od njegovih ličnih zapažanja. Jugoslovenska kriza je toliko akutna da je takva koincidencija vrlo verovatna. Sasvim je sigurno da bi čak i bez 'Memoranduma' on morao da okonča dalju zloupotrebu autonomije na Kosovu i autonomaštvo u Vojvodini, što je sve stajalo na putu uspostavljanja normalnih prerogativa državnosti u Republici Srbiji." Preskočićemo sledeću rečenicu. "Milošević se zalagao za održavanje Jugoslavije, što se jasno videlo na poslednjem XIV kongresu Saveza komunista Jugoslavije, između ostalog zato što bi srpski narod, onda, živio u jednoj državi." Da se zaustavimo ovde. Ovaj dokument, prema tome, na izvestan način izriče odbranu nezavisnosti "Memoranduma". Je li tako?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Da, svakako. Milošević nije imao nikakve veze sa "Memorandumom", niti su ga ljudi znali, niti su imali kontakta sa njim. Toliko je bilo opšte prihvaćeno ... Neki od tih stavova ovde. Toliko su bili veliki ti problemi. Ja sam juče rekao da su Slovenci tada odlučili da više u takvoj državi ne žive uopšte, u kojoj je postojao potpuni nered i kaos i u kojoj više nije bilo ravnopravnosti i u kojoj nije više bilo nikakve određene ekonomske politike.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Mislim da je to dovoljno. Da se usredredimo samo na poslednju rečenicu koju sam vam pročitao. Da li ste bili prisutni na XIV kongresu Saveza komunista?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Ne, ja nisam bio član Saveza komunista. Od 1968. godine sam bio isključen sa celom organizacijom na Filozofskom fakultetu.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: U redu. Da li vam je poznato da je to bio Kongres na kome su Slovenci, preko Kučana, pokušali da uvedu niz ustavnih amandmana u Savez komunista, a sve je to odbacio optuženi. Prema Kučanovoj priči, to ga je navelo da izvede svoju delegaciju sa sastanka? Možete li da odgovoriti samo sa "da", ili "ne"?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Pa, ne mogu samo sa "da" ili "ne" ... Samo sa jednom rečenicom. U stvari, bilo je neophodno da ta vrlo labava asocijacija republika se ojača i da bude malo više regulacije u njoj, a ne da se ona još više oslabi, jer Kučan i Slovenci su tada već bili rešili da napuste Jugoslaviju i bilo im je potrebno da prvo napuste Savez komunista, pa su u tom smislu dali amandmane da se on do kraja razlabavi i da postane do kraja haotičan. To, naravno, niko pametan nije mogao da prihvati.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Vraćićemo se na stranicu 81. Isti deo stranice, ali sledeći paragraf i treća rečenica. "Međutim, neke činjenice sugerišu da je on kritikovao autore 'Memoranduma' više da bi poštovao partijsku disciplinu, nego na osnovu ličnih uverenja. Tokom političkog lova na veštice u Srbiji primećeno je da je njegova kritika

bila retka i blaga. Nakon preuzimanja ključne političke pozicije u Srbiji, nakon što se našao u situaciji da može da utiče direktno na političke akcije, on je zaustavio kampanju protiv 'Memoranduma'. Ovim se nadovezujemo na moje ranije pitanje. Da li se stavovi gospodina Mihailovića i Krestića slažu sa vašim sećanjem, gospodine profesore, u vezi sa ovom temom?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Slažu se. Slažu se, s tim što ja mogu da kažem da ne znam da li je gospodin Milošević ikada izrazio neku kritiku "Memoranduma". Mada, kažem, poslao je ovu partijsku komisiju da ispituje, kako je došlo do njega. A onda, zatim, tačno je ovo da je on zaustavio kampanju, jer je to bilo jedino demokratski, jer je ono bio poslednji ostatak te komunističke netolerantnosti koju je Stambolić sprovodio time što je poveo ceo rat protiv Akademije nauka. To je bilo jako nepopularno i niko od intelektualaca to nije mogao da prihvati, tako da je bila sva sreća da je gospodin Milošević zaustavio tu kampanju, ili taj lov na veštice, ako hoćete.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Da bismo pomogli Pretresnom veću, jedno vrlo malo pitanje. Vidimo na stranici 85, u ovom delu dokumenta ... Na jednoj stranici se bavi tezama "Velike Srbije". Možda ću vas o tome pitati više, ako budemo imali vremena, ali ovde vidimo da ideja "Velike Srbije" potiče još iz XIX veka. Je li tako, profesore?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Da, ali potiče od Austro-Ugarske (Austro-Hungary), koja je na taj način htela da diskvalifikuje težnju južnih Slovena da se oslobode i da se ujedine.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Sa ovih preliminarnih napomena iz ovog dokumenta, možemo li da pogledamo neke pasuse samog "Memoranduma" i da bismo uštedeli na vremenu, rado bih simultano pokrio dva pitanja. Na stranici 104 vidimo, na desnoj strani, na vrhu strane, četiri reda niže. "Nakon što se uopšteno bavi dezintegracijom prve dekade posleratnog razvoja u neku vrstu konfederacije, koja se institucionalizovala u najnovijem Ustavu iz 1974. godine. Bilo je mnogo slučajeva u istoriji kada se konfederacija

pretvarala u federaciju, ali nije bio ni jedan primer suprotnog dešavanja” i na kraju tog paragrafa: “Jedanaest godina je više nego dovoljno za ogromne teškoće koje su izazvane posledicama konfederalizma u društvenom redu da bi postalo jasno i kao rezultat toga, čak je i sam Ustav postao fokus kritike. Najznačajniji element konfederalizma sastoji se u zahtevu da Skupštine svih republika i pokrajina daju svoj pristanak pre nego što se amandmani ...” Prigovor na konfederaciju dolazi od Srba, a konfederacija nije bila predmet sličnih kritika drugih republika. Da li je to tačno?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: One republike koje su težile da se otcepe, one su išle tim putem da se, najpre, Federacija pretvori u konfederaciju, koja će priznati suverene republike i njihove granice, a onda će biti vrlo lak taj korak ocepjenja iz konfederacije. Al’ tačno je ovo što je ovde rečeno, da se, obično, konfederacije pretvaraju u federacije. Na primer, švajcarska konfederacija, ona ni po čemu više nije konfederacija, ili u Americi je

SUDIJA ROBINSON: Profesore, morate se disciplinovati i odgovoriti na pitanje koje je vam je postavljeno, a to pitanje je bilo vrlo jednostavno. Pitanje je bilo da li su prigovori na konfederalizam dolazili i od drugih republike, osim Srbije i na to ste mogli da odgovorite mnogo jednostavnije.

SVEDOK MARKOVIĆ: Mogao sam, ali onda ne bi bilo jasno, zašto te druge republike, zašto su one tražile konfederaciju. Ja sam objasnio zašto.

SUDIJA ROBINSON: Hvala, za lekciju.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Neću, u ovom trenutku, da se nadovežem na ovaj odgovor, ne zbog toga što ga prihvatam, već da bismo uštedeli vreme. Na stranici 104, dalje, poslednji paragraf počinje rečima “Afirmacijom republičke i pokrajinske državnosti, uz istovremeno iščezavanje izvornih koordinirajućih funkcija federacije, otvorene se široke mogućnosti zadovoljavanja lokalnih interesa na štetu

nacionalnih". Koji konkretni lokalni interesi su identifikovani u "Memorandumu"? Možete li da mi ih navedete?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Pa lokalnih interesa, naravno, ima vrlo mnogo. Ako bih ja sve njih navodio trebalo bi nam mnogo vremena. To je dovoljno jasno kad se kaže da su lokalni interesi stavljeni iznad opštih, zajedničkih interesa.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Da li su ti lokalni interesi, sa stanovišta Srba, našli izraz u autonomnosti pokrajina? Da li je to ono što su želeli da kažu?

SUDIJA ROBINSON: Da, Gospodine Miloševiću.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: Ovo nema nikakvog smisla. Ovo je jedan intelektualni tekst koji govori o razornom dejstvu na ekonomski život, pa i društveni život Jugoslavije, deljenjem na republičke ekonomije u vreme kada se ceo svet ekonomski integriše i to nema nikakve veze sa nacionalnim pitanjem. Jednostavno, ja mislim da gospodin Najs ne razume tekst "Memoranduma" ili ga nije pročitao kako treba, pa postavlja pitanja koja svedoka, jednostavno, dovode u zabunu. Svedok može da objasni svaku stvar koja piše tu, ali ovo je toliko prizeman način ispitivanja da nema smisla. Ovo su ipak pisali akademici. Molim vas, da to imate u vidu.

SUDIJA ROBINSON: Mislim da ste u pravu. Svedok može da odgovori na pitanje.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Ovo prekidanje optuženog neće pomoći kada je reč o vremenskom rasporedu, ili bilo čemu. Pitanje je bilo sasvim jasno i sigurno da je svedok u stanju da odgovori i, kao što je uvaženi sudija rekao, on treba da odgovori na pitanje. Dakle, da li se ovi lokalni interesi odražavaju u autonomnim pokrajinama?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Ne, lokalni interesi su još sitniji i oni se ne odnose samo na autonomne pokrajine. Recimo, lokalni interes je u Sloveniji bio da građani Slovenije mogu da bez pasoša,

bez viza putuju u Italiju (Italy) i da donose robu bez carine natrag. To je bio lokalni interes Slovenije i onih krajeva Slovenije koji su na granici sa Italijom. Eto vam jedan primer lokalnog interesa koji nije uopšte državni. Šta bi bilo kada bi Amerika dozvolila da svaka njena oblast trguje sa svetom. A, to je bilo ovde i putovanje i trgovanje, bez viza, bez carina. Jedan primer: znači, ne tiče se autonomnih pokrajina, nego se tiče svih lokalnih, svih opština, kojih je bilo stotine u Jugoslaviji.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: U redu. Sada ćemo preći na stranu 117. Na vrhu strane vidimo da se kaže "Osim ako ne dođe do izmene Ustava, političkog i ekonomskog sistema koji je na njemu zasnovan, biće nemoguće rešiti bilo koji od osnovnih problema u našem društvu". Nema sumnje da je cilj ovog "Memoranduma", ili je bar njegov zaključak upućivao da se izmeni Ustav. Je li tako?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Pa, trebalo je da se izmeni Ustav, jer je taj Ustav, u stvari, pokopao Jugoslaviju. Jer, to sam rekao već juče, ni jedna država ne bi mogla da preživi takav Ustav koji kaže da su posebni zakoni važniji, nego opšti zakoni i koji kaže da svaki deo može da stavi veto na bilo koju odluku. Dakle, sa tim Ustavom dalji život više nije bio moguć. Ja sam i to naveo kao jedan razlog zašto je Slovenija odlučila da se otcepi. Znaci, bilo je neophodno da se Ustav promeni. Da

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Profesore, mislim da se slažete da ostale republike nisu bile nezadovoljne Ustavom. Ustav je bio glavni zakon u zemlji u to vreme i samo je Srbija bila ta iz koje su dolazili zahtevi za ustavne promene takve vrste. Je li tako?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Nije. Potpuno je suprotno. Sve su republike bile nezadovoljne Ustavom s tom razlikom što je Srbija predlagala da se napravi jedan korak ka federalizmu, a druge su republike, recimo Slovenija, Hrvatska itd, predlagale da se ide u suprotnom pravcu, da se još više dezintegriše i ta postojeća, takozvana, federacija, koja je već uveliko bila konfederacija. Dakle, sve su republike bile nezadovoljne, ali su tražile promene u raznim

pravicima.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Da li je Ustav iz 1974. godine, po vašem mišljenju, odražavao Titovo uverenje da je za snažnu Jugoslaviju potrebna slaba Srbija?

SVEDOK – MARKOVIĆ: Bilo je smatrano tada da je i Tito i neki drugi, u drugim republikama, smatrali da je potrebno da bude slaba republika. Ali, ja imam još jedno objašnjenje tog Ustava. Tito je smatrao da, dok je on živ, da će on snagom svog autoriteta, a i svojom kontrolom vojske i obavestajnih organa, uspeti da zadrži Jugoslaviju kao celinu. A, s druge strane, da bi bio što popularniji u celoj zemlji, on se nije protivio tim zahtevima za daljom konfederalizacijom Jugoslavije, koji su dolazili od strane Hrvata i Slovenaca. Znači, on je to dopustio, ali je smatrao da dok je on živ, on će uspeti da održi zemlju u celini. Videlo se da, kada je on otišao, da to više nije bilo moguće, da se zemlja raspala, ili je bila razbijena.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Prvi koraci reforme, koja je Pretresnom veću već poznata, su bili oni koji su vodili jačanju Srbije, time što je povučena autonomija Kosova i Vojvodine. Je li tako?

SVEDOK – MARKOVIĆ: Ja sam juče govorio o reformi ekonomskog i političkog sistema i tu je bilo reči o drugim stvarima, a ovo je bila promena Ustava Srbije, koja se desila 1990. godine i koja je ojačala taj integrativni činilac u zemlji. Naime, najzad je i od Srbije napravila državu, kao što su ostale republike bile već države. Znači, obezbedila je da se u Srbiji, da vlasti Srbije, da institucije Srbije donose odluke i zakone koji važe za celu Srbiju. To je ta promena, koju ste vi opisali kao smanjenje autonomije.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Moram da vas prekinem, profesore, jer je pitanje koje sam postavio bilo prilično jednostavno. Da li su reforme, smanjivanjem autonomije pokrajina, dovele do jačanja Srbije. Da ili ne?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Oni su, samim tim što su ukinuti elementi suverenosti, ne autonomnosti, nego suverenosti, autonom-

nost je sačuvana, samim tim je ojačala republika Srbija, kao celina. **TUŽILAC NAJS – PITANJE:** Dakle, bez obzira na to da li je optuženi uticao na rad Akademije i njen "Memorandum", ili ne, što se tiče ustavnih reformi koje je on sproveo, u njima je ispunio zahteve "Memoranduma", koje nalazimo na strani 117, gde se iznosi zahtev za izmenom Ustava.

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: To je bilo opšte uverenje svih vodećih, svih intelektualaca i političkih ljudi u Republici Srbiji. To nije bilo samo u "Memorandumu" i u mišljenju optuženog.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: I, ako pogledamo govor na Gazimestanu (Gazimestan), da li prihvatate da se na ovaj ili na onaj način uklanjanje autonomije Kosova desio upravo tamo i da se time pokрила reforma Ustava? To je bilo izrečeno na jednom jeziku, indirektno, ali se ipak nalazio u tom govoru, zar ne?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Taj govor nije o tome govorio, ali je godinu dana kasnije, na opšti zahtev, došlo do te promene Ustava i nije ukinuta autonomija. Moram ponovo da kažem, vi ponavljate stalno opoziv autonomije. Nije došlo do opoziva autonomije, nego do opoziva elemenata suverenosti. Autonomija Kosova je ostala i u novom Ustavu Srbije, od 1990. godine.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Trebalo bi nešto imati na umu. Na samom početku govora na Gazimestanu, što je deo dokaznog predmeta D251, optuženi kaže da je te 1989. godine, Srbija nakon mnogo godina i dekada ponovno stekla svoj državni i duhovni integritet. Kasnije, u istom paragrafu: "Igrom istorije i života čini se da je Srbija upravo ove godine, 1989. godine, ponovno dobila svoju državnost i svoj dignitet i na taj način adekvatno proslavila događaj iz prošlosti, što ima simbolički značaj za njenu budućnost". Profesore, da li optuženi ovde, u stvari, govori o reintegraciji Kosova u državu Srbiju?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Pa, nije moglo biti reči o reintegraciji jer je Kosovo i tada bilo deo Srbije. To piše i u Ustavu iz 1974. godine da je Kosovo deo Srbije, ali je on i konstitutivni element Federacije i otud je dobio neke elemente suverenosti. Znači, nije on

reintegriran u Srbiju, nego je ostao tu gde je i bio, samo što je izgubio, Kosovo je izgubilo elemente suverenosti i napravljena je normalna situacija u Republici Srbiji, da su institucije Srbije kao celine mogle da se prostiru na celo područje Republike Srbije, a ne samo na užu Srbiju. To je normalna situacija.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Profesore, možda je moja greška, jer nisam bio dovoljno jasan. Da li je optuženi u svom govoru na Kosovu Polju (Fushe Kosove), pred milion ili milion i po ljudi, govorio o ustavnim promenama?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Nije.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: O čemu je, onda, govorio?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Pa, to smo juče izlagali. On je govorio o potrebi sloge, jer je nesloga dovela do poraza na tom istom Kosovu Polju šeststotina godina pre toga. On je govorio o potrebi nacionalne ravnopravnosti, on je govorio o tolerantnosti. On nije ni jednom rečju uopšte spomenuo ni Kosovo, ni Albaniju, ni Albance.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Da li imete njegov govor, pred vama? Možete da ga pratite ili na srpskom ili na engleskom. Pročitajmo dva reda u drugom odlomku: "Sticajem društvenih okolnosti ovaj veliki jubilej Kosovske bitke dogodio se u godini u kojoj je Srbija posle mnogo godina, posle mnogo decenija, povratila svoj državni, nacionalni i duhovni integritet". Na šta je on mislio? Niko od jednog intelektualca i akademika nije više pozvan da protumači reči gospodina Miloševića.

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Pa, zna se šta znači integritet. Celovitost, primena zakona na celoj teritoriji, jednaka ljudska prava, kako politička tako i socijalno-ekonomska, na celoj teritoriji. To znači reč integritet. Tu se ne govori ni o jednom delu. Govori se o celini.

SUDIJA BONOMI: Gospodine Najs, možete li da me podsetite kog datuma je došlo do ustavnih promena?

TUŽILAC NAJS – PITANJE: U martu iste godine, 1989. godine. Govor je bio u junu. Možete li da nam pomognete u sledećem, profesore? Čuli smo neke iskaze o ustavnim promenama, koje su se dogodile u dve faze, tokom marta na samom Kosovu. Da li se sećate prisustva tenkova oko zgrade Skupštine, kada su proglašene ustavne promene na Kosovu? Da li se toga sećate?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Ne.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Možete li da objasnite zbog čega je morala da se prikazuje sila na Kosovu, da bi se promovisale ustavne promene?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Ako kažem da se ne sećam da se to desilo, onda ne mogu ni da objasnim zašto se desilo.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Pomozite nam, molim vas oko sledećeg. Ako se sećate, juče je sudija Bonomi (Bonomy) postavio neka pitanja o onovremenim novinskim izveštajima. Doći ću do toga kasnije, ali pomozite nam, oko sledećeg. U ovim govoru, koji je optuženi održao na Kosovu, ni u jednom trenutku se ne spominju kosovski Albanci. Možete li to da nam protumačite?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Pa, mogu. Opšte očekivanje je bilo da će on, mislim od naroda koji se tu skupio, da će on tu, govoreći o kosovskim Albancima, kritikovati ono što se na Kosovu dešavalo poslednjih godina. To smo videli šta se dešavalo. On, međutim, da bi izbegao da govori kritički o tome, on nije spomenuo uopšte ... On je govorio samo o celini. Znači, nije govorio ni o jednom posebnom narodu, ni o Srbima. On je Srbe samo dva puta spomenuo, ali on nije govorio ni o jednoj etničkoj zajednici na Kosovu.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Govor na Gazimenstanu je bio namenjen Srbima i Srbi su prisustvovali tom mitingu. Govor nije bio namenjen kosovskim Albancima.

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Naprotiv. On je rekao i to je bilo citirano, da na Kosovu ne žive samo Srbi i da je reč o svima zajedno,

a ne samo o Srbima.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Sećate li se da je, u stvari, upravo u tom trenutku kada se održavao skup za Srbe na Kosovu, na snazi bilo vanredno stanje koje je zabranjivalo ili ograničavalo javno okupljanje kosovskih Albanaca.

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Nije tada bilo nikakvo vanredno stanje. Ja, doduše, se do 1990. godine nisam bavio politikom i često sam bio u inostranstvu, u Americi i drugde, ali nisam bio svestan toga da je bilo vanredno stanje. Ja sam navodio juče da se moglo govoriti o vanrednom stanju na Kosovu, onda kada je Tito doveo dve divizije 1968. godine i 1981. godine je bila kritična situacija, kada je, opet, bila jedna od tih pobuna albanskih na Kosovu. Ali, u ovo vreme, o kome mi sada govorimo, znači 1989. godine i 1990. godine, nije bilo nikakvo vanredno stanje na Kosovu. Pa, ova se Skupština sastala i demokratski odlučivala o promenama Ustava Srbije i videli smo kakav je bio rezultat tog odlučivanja.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Da se vratimo na "Memorandum". Pogledajmo stranu 118, na vrhu. Vidimo da u "Memorandumu" stoji: "Nisu sve nacionalne grupe jednake. Recimo, srpski narod nije imao pravo na vlastitu državu. Veliki delovi srpskog naroda koji žive u drugim republikama, za razliku od nacionalnih manjina, nemaju pravo da koriste svoj jezik i pismo. Nemaju pravo da organizuju sopstvene političke ili kulturne organizacije ili da neguju zajedničke kulturne tradicije svog naroda, zajedno sa svojim sunarodnicima. Konstantno proganjanje i proterivanje Srba sa Kosova je drastičan primer koji pokazuje da ti principi koji štite autonomiju manjine (etničkih Albanaca) se ne primenjuju na manjinu, u manjini (Srbe, Crnogorce, Turke, Rome, na Kosovu)". Kao prvo, ovo je mišljenje koje ste tada imali, zar ne?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: To je mišljenje koje nisam samo ja imao, nego svi oni koji su učestvovali u radu na ovom dokumentu. To je mišljenje koje se može obrazložiti i dokazati kao tačno.

SUDIJA BANOMI: To nije pitanje mišljenja, već činjenica, zar ne,

gospodine Najs?

TUŽILAC NAJS: Da

SVEDOK MARKOVIĆ: Ja mogu da objasnim. Jel' mogu? Postojala je razlika između prava manjina i prava konstitutivnih naroda. U Jugoslaviji se smatralo da su konstitutivni narodi oni koji imaju republiku, Srbi, Hrvati, Slovenci i tako dalje, dok su manjine oni delovi naroda, koji inače imaju svoju matičnu državu drugde, kao što su bili Albanci ili kao što su Mađari. E, sad, naš ustav se bavio posebno pravima manjina, ali kada je reč o konstitutivnim narodima, recimo Srbi koji su živeli u Hrvatskoj nisu imali ona prava koja su bila eksplicitno formulisana za Albance na Kosovu. To je apsurdno, ali je tako bilo. Znači, Srbi u Hrvatskoj nisu imali pravo ... Sva ona prava koja sam naveo da su imali Albanci na Kosovu, da imaju svoj univerzitet, da imaju svoja izdavačka preduzeća, da slobodno mogu da izdaju novine i časopise na ćirilici i na svom jeziku, posebnom. Ta prava, znači konstitutivnih naroda, nisu bila Ö

SUDIJA BONOMI: Prekinuo bih vas, profesore. Da li se to isto odnosilo i na Hrvate koji su živeli u Srbiji?

SVEDOK MARKOVIĆ: Tako je. Ni njihova prava nisu bila eksplicitno formulisana i isti je položaj bio svih konstitutivnih naroda. Ni njihova prava, prava manjina, koji žive u drugim republikama nisu bila regulisana nikakvim zakonima. To je jedan veliki propust bio u Ustavu.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Mislim da ste juče nešto rekli o definiciji Srbije kao države svojih građana. Da, kao države svojih građana, a ne Srba. Da li je položaj, pod Ustavom iz 1974. godine, sve do opoziva 1989. godine i opoziva autonomije na Kosovu, da li je srpski Ustav spominjao državu Srba i ostalih. Zar nije tako? Tek je to kasnije, 1990. godine, izmenjeno u državu njenih građana.

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Tako je. 1990. godine Ustavom je rečeno da je Srbija država svih građana koji u njoj žive, a pre toga, u Ustavu iz 1974. godine se govorilo da su te republike, pre svega

države tih naroda, a onda i ostalih građana.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Spomenuo sam to jer mislim da ste juče rekli da je do promena došlo 1989. godine, ali je do njih došlo 1990.godine. Pozabavimo se sada pitanjem proterivanja Srba sa Kosova. Juče ste naveli jednu cifru i mislim da se ona poklapa sa cifrom koju je ranije iznela profesorica Avramov, koji je, takođe, bila svedok. Hteo bih da se pozabavim sa tim detaljem. Koliko je proteranih Srba sa Kosova?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Brojka Srba proteranih sa Kosova, koja se pominje na jednom mestu u "Memorandumu", je 200.000, računajući period od poznih šesdesetih godina, pa do devedesetih. Znači, za dvadeset godina 200.000 .

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Da li ste uporedili tu cifru sa statističkim izveštajem Jugoslavije? Da li ste to ikada uradili?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Pa, jedan od autora "Memoranduma" je naš vodeći demograf, profesor Miloš Macura. Prema tome, on to zna i on je odgovoran za ove cifre.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Statistički izveštaj Jugoslavije navodi mnogo nižu brojku. Do 1989. godine 40.000, a nakon toga nekih 20.000, dakle, ukupno 60.000. Da li se slažete da bi te cifre, takođe, mogle biti ispravne, kao i cifra koju vi pominjete, od 200.000, ili, jednostavno ne znate?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: To je sporno pitanje, zaista, među stručnjacima, među demografima. Mi možemo ovde da utvrdimo da je zaista vrlo veliki broj proteran, da su to desetine hiljada, a ovo možemo da ostavimo otvorenim za dalje utvrđivanje. U svakom slučaju i ako je 40.000, mnogo je.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Da li u proterivanje uključujete i privrednu emigraciju? Na primer, kada bi ljudi dobili dobru cenu za svoja imanja, koju su im ponudili kosovski Albanci. Možda su radije želeli da prodaju kuću i da se presele u Srbiju. Da li ste i to uključili u pro-

terivanje?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Bilo je i toga da ljudi, videći već da je klima za život nesigurna, a pošto im je ponuđena dobra cena da prodaju, da su onda prodali svoje kuće i imanja i otišli. Ali, to ne bi trebalo da se sistematski događa. U normalnim državama se to ne događa.

SUDIJA ROBINSON: Da li je to uključeno u vašu cifru od 200.000?

SVEDOK MARKOVIĆ: Tu su uključeni svi oni koji su napustili Kosovo i prešli u Srbiju. Možda su tu i te razlike? To ne mogu da budem siguran. Zašto u jednom slučaju 200.000? To, možda, uključuje i sve ove koje su prosto prodali. A u drugom slučaju 40.000? To su oni koji su možda bili oterani? Može biti to objašnjenje te razlike.

SUDIJA ROBINSON: Hvala.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Neću dalje o tome, ali uopšte ne prihvatom odgovor. Molim da pređemo na stranu 122 "Memoranduma". Negde na poslednjoj trećini strane je odlomak naslovljen "Podređenost srpske privrede". Sledeća rečenica: "Ta ideološka platforma je dala opravdanje mišljenju i ponašanju, što je imalo suštinski značaj na naknadne političke događaje i međunarodne odnose. Pre II svetskog rata Slovenci i Hrvati su organizovali svoje komunističke partije i dobili snažan glas u Centralnom komitetu Komunističke partije Jugoslavije. Njihove političke vođe su postali arbitri po svim političkim pitanjima, tokom i nakon rata. Te dve susedne republike su delile sličnu istoriju, imali su iste veru i iste aspiracije za većom nezavisnošću. Obe su bile visoko razvijene i imale su zajedničke ekonomske interese što se sve pokazalo dovoljnim da se stvori trajna koalicija u pokušaju da se postigne politička dominacija. Tu koaliciju je dodatno učvrstila dugogodišnja saradnja između Tita i Kardelja, dve najistaknutije političke figure posleratne Jugoslavije, koje su, oslanjajući se na autoritet koji su uživali, mogli bitno da utiču na odluke." Ovo je opis. Da li se može reći

da on opisuje srpsku državu kao žrtvu supremacije ovih ostalih republika?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Može se govoriti o nejednakostima. Naime, ja sam već juče pomenuo da je mišljenje bilo Komunističke internacionale da u Srbiji, iz razloga koje sam naveo, vlada hegemonija Srbije. I, zbog toga se ona zalagala za razbijanje Jugoslavije i za stvaranje Ö Sad, Tito, koji je Hrvat i Kardelj, koji je Slovenac, smatrali su, od početka, da treba dati prednost bržem razvoju ostalih republika. Recimo, po prvom petogodišnjem planu određeno je bilo da se Srbija razvija sporijim tempom, nego ostale republike, iako su već tada Hrvatska i Slovenija bile znatno ekonomski razvijenije od Srbije. To je ta situacija u kojoj je sad Tito isto odlučio da se 1940. godine već formiraju posebne nacionalne komunističke partije Slovenije i Hrvatske, dok je uskratio to pravo Srbiji i ostalima. Tako da smo imali Komunističku partiju Jugoslavije, Komunističku partiju Hrvatske i Komunističku partiju Slovenije, međutim, ne i Komunističku partiju Srbije. Isto tako, Tito nije dozvolio da, u vreme kada su formirani organi nacionalnog oslobođenja i koji su imali ulogu Skupština, to bude urađeno u Hrvatskoj i Sloveniji, a nije bilo urađeno u Srbiji, čak je bilo zabranjeno, tako da je Srbija tek 1945. godine formirala i ona svoju nacionalnu komunističku partiju i dobila svoje vodeće zakonodavno veće. U, međuvremenu, su donošene krupne odluke u kojima, znači, nije bilo predstavnika Srbije koji je mogao u ime srpskog naroda da zauzme neko mišljenje, tada su određivane granice, recimo i u određivanju tih granica, po kojim, što je postalo osnova za kasnija otcepljenja, nije se po tim granicama, znači, se nije Ö

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Profesore, tražim ravnotežu između toga da vam dozvolim da odgovorite, na način kako vi želite, ili da vas prekinem kada vaš odgovor postane preopširan, zato bih vas vratio na pitanje. Pitanje je bilo sledeće: da li ovaj deo "Memoranduma" navodi Srbiju kao žrtvu supremacije ostalih republika? Molim vas da na to odgovorite. Ovo je jedna tema koja se stalno ponavlja u političkom razvoju Srbije, gde se ona vidi kao žrtva drugih republika.

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Pa, ne bih taj jezik upotrebio “žrtva”, jer da je bila žrtva, naravno, da bi od početka došlo do velikog otpora i do pobune u Srbiji. Ona je, prosto, bila manje ravnopravna. Ona je imala manje prava nego Hrvatska i Slovenija. I, kao što sam rekao, prvi petogodišnji plan je odredio, od 1946. godine do 1950. godine, da se druge republike brže razvijaju, nego Srbija. Čak, čitave fabrike su preseljavane iz Srbije u, recimo, razvijeniju Sloveniju i Hrvatasku.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Da li je Akademiji palo na pamet, kao što se kasnije pokazalo, da obavljanje ovakog tumačenja Srbije protiv ostalih republika, da bi to moglo da ima loš uticaj na odnose među republikama?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Morala se reći istina. A, to je bila istina. Da su slovenačke, hrvatske partije bile stvorene, a Srbija ne, da je bila viša, brža stopa rasta drugih republika, u odnosu na Srbiju. To je sve bila istina i trebalo je, na osnovu te istine, normalizovati odnose.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Pogledajmo sada stranu 123, na vrhu. U drugom redu stoji jedan sažetak: “Osvetoljubiva politika protiv Srba počela je pre II svetskog rata, u smislu da se smatralo da Komunistička partija nije potrebna jednoj ugnjetačkoj naciji”. To se pokazuje, zatim, i u sledećem odlomku: “Ove istorijske činjenice ukazuju da tokom rata Srbija nije bila formalno, a pogotovo ne suštinski u ravnopravnom položaju, kada su donošene odluke od dalekosežnog značaja za buduće državno uređenje”. Shvatam da vam se ne sviđa reč “žrtva”, ali zar ne pokazuje ovo jednu percepciju, iskazanu u “Memorandumu”, koja Srbiju prikazuje kao žrtvu?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Pa, jedna činjenička situacija se može opisivati jačim ili slabijim izrazima. Izraz “žrtva” je prejak da se to opiše, ali se radi o izvesnoj neravnopravnosti i to je činjeničko stanje. Istina ne bi trebalo da boli nikoga, pogotovo ne one ljude koji celokupno svoje angažovanje baziraju na istini.

SUDIJA ROBINSON: Vi više volite izraz “neravnopravni”, nego žrtve?
SVEDOK MARKOVIĆ: Da, neravnopravni.

SUDIJA ROBINSON: Gospodine Najs, vreme je za pauzu.

TUŽILAC NAJS: Da li preko Pretresnog veća mogu da zamolim svedoka, ukoliko mu nije potreban potpun odmor tokom pauze, da pogleda članak koji sam pomenuo na početku. Ako bi mogao da ga pogleda, bio bih mu zahvalan. To je, u stvari, sažetak članka koji sam pomenuo na početku. Staviću mu ga na raspolaganje.

SUDIJA ROBINSON: U redu. Napravićemo pauzu od 20 minuta.

(pauza)

SUDIJA ROBINSON: Molim vas, nastavite, gospodine Najs.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Profesore, sa zadovoljstvom mogu da kažem da je članak koji sam vas zamolio da pročitate, odnosno njegov rezime, identifikovan i nadam se da ću u narednih pola sata moći da ga dostavim i Pretresnom veću, tako da ću se za neko vreme vratiti na taj dokument, koji ste vi čitali tokom pauze.

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Neću moći ništa da kažem o tome?

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Moći ćete, ali malo kasnije. Možemo li sada da se vratimo na “Memorandum”? Bili smo na stranici 123 i, iako mi je sugerisano da je od koristi da se iscrpno pregleda ovaj dokument, brzo ćemo zajedno preći nekoliko poslednjih strana. Molim vas da pogledate stranu 125. Tri reda niže se kaže: “Srpski političari su pokazali da nisu spremni za istorijski zadatak koji su pred njih postavili izuzetno neprijateljski unutrašnji odnosi unutar jugoslovenske države” i onda paragraf 7 kaže: “Što se tiče ekonomskog zaostajanja Srbije, revanšistička politika prema njoj s vremenom nije slabila. Naprotiv, hranjena sopstvenim uspehom, sve više je

jačala, da bi se konačno izrazila i u genocidu” i onda, šest redova dalje, pominje se politika koju je vodio Tito i kaže se da: “Srbija ne samo da nije ravnopravna zbog specijalnog pravnog i političkog statusa koji odražava želju da se srpski narod drži stalno pod kontrolom već je postojala politika da slaba Srbija osigurava snažnu Jugoslaviju”. Da li je vama, kao autoru ovog “Memoranduma”, bilo uočljivo da je upotrebom jezika opisan srpski položaj i karakterizacija drugih delova bivše Jugoslavije da su imli genocidne namere i akcije, čije su posledice bile neprijateljske u odnosu na ovu republiku?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Meni isto izgleda da je reč “genocid” prejaka, mada mislim da se tu ima u vidu ono što se dešavalo, pre svega, na Kosovu, to isterivanje ljudi, to maltretiranje, rušenje kulturnih spomenika, a, ovaj, što se tiče ostaloga, ako apstrahujemo tu reč, mislim da je ovo prilično tačan opis. Da, zaista je Srbija bila od početka pod specijalnim tretmanom, kao što je Kominternu to bila objasnila, ona je imala hegemoniju i ugnjetavala druge, između dva rata, pa je to sada trebalo sprečiti, tako da je ... Evo, uzmite ovaj primer, samo u Srbiji je postojao takav nadzor šta intelektualci misle i pišu i samo u Srbiji je bilo moguće da se nas nekoliko, samo zato što smo izdavali jedan časopis “Praxis”, da se nađemo u položaju na ivici hapšenja. Oduzimani su nam pasoši, isterani smo sa Univerziteta, i tako dalje. Dakle, u celini je ovo tačno i sem toga, ove reči da jaka Jugoslavija zahteva slabu Srbiju, to su izgovorila dva Makedonca i to, Koliševski i Tupurkovski, koji su bili rukovodioci Makedonije i koji su predstavljali Makedoniju u jugoslovenskom Predsedništvu. Oni su tako konstatovali. Oni su rekli da je to bila politika koja je zaista vođena poslednjih godina.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: U redu. Onda stranica 127, paragraf 8. Još uvek se bavim formulacijama ovog dokumenta u opisu događaja. Kaže se: “Proterivanje srpskog naroda sa Kosova je dramatično sveđočanstvo njegovog istorijskog poraza. U proleće 1981. godine srpskom narodu je objavljen jedan specijalni, otvoreni i totalni rat, pripreman u raznim razdobljima administrativnih, političkih i državno-pravnih promena. Ovaj otvoreni rat traje već pet godina i

on je pokrenut vrlo uspešnom i usklađenom upotrebom različitih taktika, sa aktivnom i čvrstom podrškom različitih političkih centara". Vi ovde opisujete rat. Rat koji vodi ko, profesore?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Pa, ovde se govori o ratu na Kosovu. Rat vode organizacije, tajne organizacije koje su postojale na Kosovu. Ja sam pomenuo ime jedne, to je "Bali kombetare" (Balli Kombetare), druga, koja se zove Prizrenska liga (Lidhja e Prizrenit) i zaista je dolazilo do nasilnog isterivanja ljudi, do rušenja kulturnih spomenika i do svih ovih drugih detalja koji se ovde pominju. To je, to.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: U redu. Ako pogledamo stranicu 128 i prvi sledeći paragraf: "Fizički, politički, pravni i kulturni genocid nad srpskim stanovništvom Kosova i Metohije je najteži poraz u poređenju sa oslobodilačkim borbama što ih je vodila Srbija od I srpskog ustanka 1804. godine do ustanka 1941. godine". Ako bi ste bili ljubazni, dok se još bavimo genocidom, da pogledate sada stranicu 139 u ove svrhe i, otprilike, osam redova niže na toj stranici: "Prvi član Ustava Socijalističke Republike Srbije sadrži klauzulu koja kaže da je Srbija država, ali se postavlja pitanje, kakva država? Kojoj državi se negira jurisdikcija nad vlastitom teritorijom tako da u svojim rukama nema sredstva da uspostavlja red i mir u jednom od svojih delova ili da osigura ličnu bezbednost i sigurnost imovine svih građana ili da zaustavi genocid na Kosovu i egzodus Srba iz domova njihovih predaka?" Ovaj jezik, u ovom dokumentu koji se stalno ponavlja, mora da je proizveo značajan efekat, zar ne?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Pa on je imao, ali je taj jezik odražavao činjeničko stanje. Morate da uzmete u obzir da je Kosovo nekada bila potpuno srpska teritorija, u vreme srednjevekovne srpske države, da su Turci, onda, naseljavali Kosovo svojim lojalnim muslimanskim sledbenicima. U turskim defterima, to su knjige koje su opisivale rezultate popisa, nema skoro uopšte Albanaca na Kosovu u XV veku. A onda ih je sve više i više dolazilo. Pa je jedno vreme bila ravnoteža, onda, kad su Ö

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Profesore, oprostite. Vi, kao akademik, morali ste da shvatite da se bavite demografskim rasporedom stanovništva u 20. veku, a vi ste optuživali svoje sugrađane da su počinili delo genocida u odnosu na Srbe. Da li mislite da je to moglo da proizvede takav efekat što je moglo da dovede do otuđenja tih ljudi?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Nije to dovelo do njihovog otuđenja. Oni su bili organizovani još od 1988. godine da stvore Veliku Albaniju. Trebalo je oduzeti Kosovo i pripojiti ga Albaniji i to je bio svesan cilj. Poznato je i ko je to radio i kako je radio. Sve činjenice o tome postoje. Znači, to se dešavalo vek i po pred našim očima i bez moći da se išta uradi, jer je jugoslovenski Ustav iz 1974. godine oduzeo bi bilo kakvo pravo srpskim institucijama da se mešaju na Kosovu. Znači, jedan proces je tekao, tekao i tekao. Bilo je sve gore i gore, a niko nije mogao ništa da uradi. To treba uzeti u obzir.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Kao intelektualac, čovek širokih saznanja i obrazovanja, profesore, da li vam je poznato da ako se stvori kultura u kojoj se jedan segment društva proglasi za autsajdere, onda je mnogo lakše počiniti zločine prema toj grupi? Da li vam je to poznato?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Ne. Nemojte vi meni sada držati predavanja o tome da li mi je to poznato. Činjenica je to da to nisu bili autsajderi. Oni su bili priznati, imali su sva ljudska prava i više prava nego što imaju manjine u drugim državama. Niko ništa loše nije njima činio, ali su oni hteli da ostvare svoj cilj da Kosovo oslobode od Srba i da ga pripoje Albaniji. To je taj kontekst.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: U vreme kada ste vi objavljivali ovo srpsko gledište u odnosu na kosovske Albance, kosovski problem je bio federalni problem, pošto je Ustav bio na snazi i savezne vlasti su se time bavile i to na jedan vrlo oštar način, zar ne?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Pa, bio je i problem republike Srbije, a bio je i problem federacije Jugoslavije, tako da je, ja sam već pomenuo, Tito je, kad god je dolazilo do tih pobuna, slao vojsku

tamo da zavede red. Znači, prva pobuna bila je 1945. godine, druga je pobuna bila 1968. godine, treća je pobuna bila, 1981. godine. Ako ne računamo šta se dešavalo devedesetih godina, to su bile tri pobune i dok je još Tito bio živ. On je vrlo energično, ovaj, delovao da se spreči kakav bilo kakav nered, ali je ostavljao status takav kakav je, jer bio je dogovor jedan sa albanskim rukovodstvom, još iz vremena rata, da Albanija uđe u jugoslovensku federaciju, a da se Kosovo spoji sa Albanijom i Enver Hodža (Enver Hoxha) je podsećao Tita na taj sporazum, a Tito je očekivao da vidi da l' će Albanija, da l' je spremna Albanija sa Kosovom da uđe u Jugoslaviju. I onda, kada je došlo do prekida svih odnosa i do krvoprolića Ö

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Hvala. Mislim da ste verovatno dali odgovor na pitanje. Molim vas da pogledamo još jedan pasus na strani 138. Provodim dosta vremena sa vama na ovom dokumentu, kako bih uštedeo vreme sa drugim svedocima koji bi se bavili "Memorandumom". U sred stranice 138: "Optužbe za postojanje jednakih prava i nezavisnog razvoja srpskog naroda su imale značajnije istorijske posledice. U manje od 50 godina, u dve uzastopne generacije, Srbi su dva puta bili izloženi fizičkom uništenju, prisilnoj asimilaciji, prevođenju u različite religije, kulturnom genocidu, ideološkoj indoktrinaciji, prisilnom odricanju svojih tradicija zbog nametanja kompleksa krivice. Intelektualno i politički, srpski narod je podnosio teške posledice izložen suđenjima i osudama, koje su ostavile ožiljke u njegovom biću i na kraju ovog veka, koji je obeležio razvoj ljudskog uma, ovakve činjenice ne smeju da se ignorišu". I ako pogledamo sledeći paragraf: "Pred sadašnje stanje depresije srpskog naroda u odnosu na pozadinu šovinizma i srbofobije, koja dobija sve više na intenzitetu, u istom tom okruženju našla je plodno tlo za sve dramatičnije manifestacije nacionalnih osetljivosti srpskog naroda i reakcija koje bi mogle biti zapaljive i opasne". Profesore, ako pogledate formulacije i kontekst, zar nije palo na pamet vama akademikima, da sam taj dokument može da bude huškačke prirode i da može stimulisati reakcije koje su ovde opisane kao neprijateljske i pristup koji su sami Srbi imali, u odnosu na vlastite dileme?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Pa, ja mogu samo da ponovim ono što sam već rekao, da je trebalo jednom reći istinu o onome što se stvarno događalo. A, izricanje te istine nije moglo imati ovakav efekat, o kome vi govorite, zbog toga što su te stvari već postojale decenijama pre toga. Ništa se novo nije desilo zbog "Memoranduma". "Memorandum" je samo doveo do svesti o onome što se stvarno događalo i ono što se krilo u interesu održanja celine. Pod Titom su se te stvari krile. Na primer, pobuna 1968. godine nije zabeležena nigde u medijima. Tito je poslao dve divizije, a o tome ni jedna reč nije pisala u novinama. Dugo je bilo, dugo, je to strpljenje iscrpljivano, trošeno i, na kraju, se moralo reći.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Jedna stvar koja se pojavljuje je da iako se savezno telo bavilo kosovskim problemom, nakon uspona optuženog na vlast optuženog i promena u Ustavu, problem je potpunosti postao srpski problem, zar ne? Mislim, kosovski problem je u celini postao srpski problem?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Pa kosovski problem je postao srpski problem, pošto su već 1991. godine Slovenija i Hrvatska proglasile oцепljenje od Jugoslavije. Dotle je to bio jugoslovenski problem.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: I, to je neizbežno zaoštrilo krizu i, na kraju, dovelo do problema na Kosovu koji su sadržani ovde, u trećoj Optužnici. Je li tako?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: To je dovelo do toga da je 1998. godine u Drenici (Drenice) nastala još jedna pobuna i dovelo do toga da su se na sve strane po Kosovu stvarali magacini oružja, kopani su podzemni kanali, policijske snage su bile neprestano napadane, svakodnevno i ti ljudi su ubijani. To je do kraja zaoštreno 1998. godine, kada je došlo, onda, do oružanih dejstava sa obe strane.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Pre nego što napustimo "Memorandum", molim da se na grafoskopu pokaže jedna stranica izveštaja veštaka,

gospodina de la Brosa. Reč je o dokaznom predmetu 446, tabulator 2. Zamoliću svedoka da iznese svoje komentare o dva citata koja se nalaze u fusnoti. Profesore, nadam se da ćete to moći da pročitate na grafoskopu, ili može da se stavi na ekran. Reč je o strani 40 ekspertskog izveštaja, koji je napisao veštak o političkoj propagandi. Nadam se da je to na ekranu. To je fusnota 75 koja, ako to uopšte funkcioniše Ö

SUDIJA KVON: Ne

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Pročitaću vam citat, a nadam se da će tehnika u međuvremenu uspeti to da pokaže, a vi to imate pred sobom. Dok oni ne uspostave sistem, molim poslužitelja da ispred svedoka stavi tu stranu. Žao mi je što Pretresno veće to nema pred sobom. Očekivao sam da ćemo to pokazati na ekranu. Fusnosta 75 kaže da Šlako optuženi nije prihvatio stavove Ö

SVEDOK MARKOVIĆ - ODGOVOR: Sačekajte samo trenutak.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Fusnota 75.

SVEDOK MARKOVIĆ: Ovo je 85.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Molim vas vratite mi da bih proverio. Možda su brojevi strana drugačiji. Izvinjavam se, reč je o strani 37. "Iako sam Slobodan Milošević nije, u stvari, prihvatio nikakav stav iz "Memoranduma" kako bi izbegao osudu Centralnog komiteta partije, on je javno, nekoliko godina kasnije prihvatio da je Akademija delovala legitimno intervenišući u srpskoj politici". I tu vidimo taj dokument iz 1995. godine. Zatim, ide se dalje. "To pristajanje uz Akademiju bilo je recipročno. Kao što je na Generalnoj skupštini u maju 1989. godine Akademija objavila 'kao rezultat vredne borbe i jedinstva naroda, što je zahtevalo da se donesu hrabri i pošteni stavovi i kao rezultat jedinstva i rukovodstva partije i nove države, koju je vodio predsednik Slobodan Milošević, Srbija je povratila svoj suverenitet, državnost i jedinstvo i postala ravnopravan član naše socijalističke, federativne i multinacionalne zajednice.

Akademija je podržavala i dalje podržava danas napore i programe novog srpskog rukovodstva". Da li je to stav sa kojim se vi slažete?
SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Tako je. U to vreme cela Akademija i svi itelektualci su podržavali ove nove napore novog rukovodstva i u pogledu slobode javnog mišljenja i štampe i govora i u pogledu reformi, koje su provedene. Tek kasnije, 1990. godine došlo je do podela u srpskoj inteligenciji, koju mogu da objasnim.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Pogledajmo sredinu stranice. "U januaru 1992. godine akademik i poslanik u srpskom parlamentu iz Miloševićeve Socijalističke partije, Antonije Isaković je izjavio: 'Fundamentalna stvar je da je 'Memorandum' izvršio uticaj. Neki su ga prihvatili, dok su anti-Srbi bili protiv toga". Onda autor ovog izveštaja kaže: "Tu bi bila još jedna indikacija sukoba između Miloševićeve grupe i ljudi koji su se bili iza 'Memoranduma' 1992. godine, kada su neki akademici, na nesreću, tražili ostavku Miloševića." Onda se citiraju reči Mire Marković, žene optuženog, koja kaže: "Članovi Akademije nemaju pravo da štete ugledu institucije koja ima svoje mesto u životu ovog naroda tražeći ostavku predsednika republike. Akademici ne mogu pozivati na jednu stvar u 'Memorandumu', a sada da traže nešto potpuno drugo". Da li se u ovim pasusima, profesore, zaista odražava da je postojala veza između "Memoranduma" i uspona optuženog na vlast, čak i ako je u kasnijoj fazi došlo do promene stavova nekih akademika?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Ne. U ono vreme, kada je došao Milošević na vlast i sve do 1991. godine, Akademija je potpuno podržavala promene koje su se desile u zemlji, jer došlo je do demokratizacije, do slobode javnog mišljenja, ukinut je paragraf koji je kažnjavao verbalni delikt. Međutim, to sam upravo malopre spomenuo, 1991. godine došlo je do promene u Akademiji, onda kada se jedan deo intelektualaca i jedan deo akademika shvatio da se nalazimo u velikoj opasnosti, jer je već tada Srbija bila opominjana da joj mogu biti zavedene sankcije i da može doći do bombardovanja. To je 1991. godine izričito bilo i rečeno od strane lorda Karingtona (Peter Carrington). Onda je jedan deo akademika

zauzeo stav da treba spasavati maticu, znači, samu Srbiju, treba se odreći pomoći Srbima s one strane Drine. I onda je došlo do, u stvari, unutrašnjeg sukoba između dve grupe akademika i to je tada, kada su neki akademici tražili ostavku. To je bila 1992. godina, kada dolazi do tog zahteva da Milošević podnese ostavku. Jedan deo članova Akademije je potpisao taj zahtev, drugi su bili protiv toga. Akademija nije zauzela stav, jer je imala različita mišljenja.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Mislim da ste dva ili tri puta pomenuli da optuženi nije bio poznat u vreme kada je napisan "Memorandum" i da je on tek kasnije postao poznat. Da li se onda može reći da je "Memorandum" identifikovao političku strategiju za napredak, a u Miloševiću pronašao vođu da sprovede tu političku strategiju i da je Milošević bio zadovoljan da vodi zemlju na osnovu politike koja je navedena u "Memorandumu"?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Vi, to insistirate svuda, na tome. To sam već više puta primetio. Ali sam isto tako, već više puta rekao šta se tada stvarno desilo. Ne "Memorandum" koji narod nije ni poznavao, nego se desilo to da je došlo do demokratskih promena u društvu. Došlo je do ove dve komisije koje su garantovale pluralizam, slobodu mišljenja, nestali su politički zatvorenici, stvoreno je neko jedinstvo naroda i to je ono što je dalo veliki prestiž predsedniku Miloševiću tada. Pogotovo, on je u svojim govorima izuzetno sveže i lepo govorio, bez onih starih klišeja iz ranijeg komunističkog vremena i on je privukao mase. Dakle, "Memorandum" tu nije igrao nikakvu ulogu u ovom njegovom dobijanju masovne podrške.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Promene o kojima govorite se nisu desile u vreme "Memoranduma". ako su se desile, desile su se kasnije.

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Pa, naravno, naravno, zato "Memorandum nije ni ostavio nikakav odjek, niti doprineo popularnosti predsednika Miloševića. Na kraju, tada je bilo i nepoznato kakav je njegov stvarni odnos prema Miloševiću. Videli su da postoji partijska komisija koja vrši istrage u Akademiji, pokušava da utvrdi ko je krivac tu ... Nego niz postupaka njegovih, niz njegovih koraka u

pravcu demokratizacije zemlje, u pravcu ostvarivanja moderne tržišne privrede u Srbiji, to je stvaralo tu njegovu reputaciju i to je dovelo do toga da se ceo narod i cela inteligencija u jednom momentu našla iza njega, sve dok nije došlo do ovih novih, kasnijih podela, krajem 1991. godine i u 1992. godini.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Neću se baviti vašima zapažanjima o tržišnoj ekonomiji jer, koliko sam shvatio, imaćemo ekonomistu, verovatno još jednog autora ovog dokumenta, "Memoranduma" i time ću se s njim baviti, tako da ne treba da mislite da sam prihvatio vaša zapažanja u vezi s tim. A, sada bih se vratio na Gazimestan. Tim dokumentom ću se baviti vrlo kratko, pošto smo se tim dokumentom već bavilo naširoko. Rekli ste da je njegovo poslednje i poznato zapažanje ... Možda to možemo da stavimo na grafoskop, na engleskom. Nadam se da ćete to prihvatiti, profesore? U paragrafu, za koji se nadam da se vidi, kaže se: "Šest vekova kasnije danas smo opet u bitkama i pred bitkama. Ove nisu oružane, mada ni takve nisu još uvek isključene, ali bez obzira kakve su, ove bitke se ne mogu dobiti bez odlučnosti, hrabrosti i požrtvovanosti". Vi ste juče dali objašnjenje u vezi s tim. Ako sam ja to dobro shvatio bilo je reči o bitkama sa snagama koje su bile potpuno izvan Jugoslavije. Da li je to vaše tumačenje ovog pasusa?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Dakle, pre svega, reč je od proslavi šestogodišnjice Kosovske bitke. Kosovska bitka se odigrala, naravno, protiv snaga izvan Srbije, protiv snaga turskog Otomanskog carstva. To je bila odbrana u kojoj je poginula gotovo celokupna aristokratija Srbije toga vremena. Bila je vrlo odlučujuća za našu istoriju. Posle toga smo bili vekovima u ropstvu. Prema tome, kada vi proslavljate tu bitku, onda je normalno da ćete imate u vidu i mogućnost odbrane od spoljnog neprijatelja. A, sa druge strane imate, znači, jednu takvu napetost u samoj zemlji. Imate rastuće snage koje se bore za otcepljenje, za secesiju i tu ne znate, uopšte, šta sve može da se desi. Prema tome, vi ne smete da isključite mogućnost odbrane, ali akcenat nije uopšte bio na tome, nego na ovim bitkama ekonomskim, kulturnim, političkim i, mis-

lim, da je, zaista, zloupotrebljeno ovo pola rečence, kada je iz toga, kad su izvedeni ovakvi dalekosežni zaključci, da se Milošević spremao da gurne srpski narod u rat. Mislim da je to stvarno zloupotreba bila.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Ako se sećate, sudija Bonomi je juče pitao o novinskim izveštajima iz tog doba, o govoru na Gazimestanu. Molim vas, podsetite nas, jer mi nije dovoljno jasno šta ste govorili. Podsetite nas, da li se slažete da je taj govor, u to vreme, uzrokovao određenu bojazan kod drugih ili ne?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Ne. Ja sam juče izričito rekao da je u to vreme taj govor bio jako pozitivno ocenjen u zapadnim medijima, uključujući i one koji nisu koristili agencijske izveštaje, gde su imali svoje novinare na samom mestu, kao što je bio slučaj sa "Indipendentom" (Independent), londonskim. U to vreme, to je ocenjeno kao jedan izuzetno miran, tolerantan, razuman govor. Čak je Independent tada pisao da se time Milošević promovisao kao državnik i kao nesumnjivi vođa srpskog naroda. Deset godina kasnije, ja sam juče imao te odlomke koje sam ponudio da izložim, ali tada nije bilo potrebno, sad ih nemam kod sebe, ali, reč je o tome da su deset godina kasnije i londonski "Tajms" (Times) i "Indipendent" i "Njujork Tajms" (New York Times) i "Vašington post" (Washington Post) i "Bi-Bi-Si" (BBC), svi su složno pisali o tome da je to bio jedan vatren, ostrašćen govor koji je galvanizovao Srbe u neko stanje potpune izbezumljenosti i spremnosti na borbu i tako dalje. To je potpuno sve bilo izmišljeno kasnije. Ja sam mogao juče da citiram te odlomke, iz tih novina.

prevodioci: Mikrofon za gospodina Najsa.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: ... dalje se pretražuje, nemam sav materijal ovde. Nešto od toga je dostupno, nešto nije, a ono što nije će uskoro biti dostupno, ali verovatno ne danas. Molim vas, recite nam, profesore, da li znate za postojanje slovenačkih novina koje se zovu "Delo"?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Postoje slovenačke novine “Delo”. Da.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Da li dozvoljavate mogućnost da su te novine mogle da protumače ovaj govor sa određenom bojazni?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Postoji jedan drugi fragment iz slovenačke štampe koji govori o tome kako je dobijena borba u glavama ljudi, u dušama ljudi, jer je neprestano pothranjivan taj strah i neprestano je razvijano neprijateljsko osećanje prema Srbima, prema Jugoslaviji, prema jugoslovenskoj armiji. Ja imam taj tekst, ali to je situacija u Sloveniji. Slovenija se sprema za secesiju.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: “Borba” je u to vreme bila nezavisni list koji se štampao u Beogradu, zar ne?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Pa, “Borba” je uvek bila organ Komunističke partije Jugoslavije.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Zar nije tačno da je kasnije taj list potpao pod uticaj i kontrolu optuženog i da je, kasnije, dobio ime “Nova borba”?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Ne znam, kako je to “Borba” potpala pod uticaj optuženog. Tu je naše štampe bilo i one koja je podržavala tadašnju vlast i ona koja je bila opoziciono raspoložena i ta je vrlo slobodno štampala kritike. I, kad sam juče imao pitanje o tome, da li je Milošević bio diktator, mogao sam da kažem i to da nikada ni jedan rukovodilac jedne države nije toliko vređan, kritikovan i napadan u štampi, kao što je to bilo za njegovo vreme.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Što se tiče novina koje vi spominjete, a suprotno onome šta ste nam juče rekli, da li je “Borba” izveštavala suprotno od onoga kako je izveštavalo “Delo” o Gazimestanu? Dakle, zaista su novine izražavale zabrinutost zato što su korišćene reči poput “bitke”, zar ne? Bez obzira šta je “Independent” mogao da kaže, lokalna percepcija je bila puna pribojavanja.

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Ja nisam, ne kao što nisam čitao

“Delo”, tako nisam ni ja, niti većina ljudi, nisu više čitali “Borbu”. Ona je potpuno izgubila onu ulogu koju je imala nekad i ona je imala vrlo mali tiraž. Tako da ja ne znam šta je pisala “Borba”.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Časni Sude, ako mogu da predložim, mislim da bi bilo najbolje da nastavimo na sledeći način, a to je da delimično odgovorimo na pitanja Pretresnog veća putem onoga što sam se spremao da uradim u svakom slučaju, a to je da predstavim jedan skup novinskih članaka iz tog vremena za koje imamo i adekvatne engleske prevode. I mogu da kažem, u svetlu odgovora svjedoka koji nije čitao “Delo”, da imamo izveštaj “Dela” i “Borbe” od 29. i 30. juna. “Vijesnik”, list iz Zagreba. Profesore, da li prihvatate da je taj list objavljivao izveštaje koji su izražavali zabrinutost?
SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Pa, znate šta. Je li to godina 1989. ili neka kasnije?

TUŽILAC NAJS – PITANJE: 1989. godina, 1. jul 1989. godine “Vijesnik” u Zagrebu.

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Mislim, “Vijesnik” u Zagrebu, kao i “Delo”, su se uveliko spremali za secesiju i bilo im je u interesu da sve što se dešava u Srbiji napadaju i to su radili. Nečuveno visok stepen šovinizma je tada dolazio do izražaja u štampi.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Realnost je, profesore, bez obzira kakva je bila međunarodna percepcija, da se u lokalnim novinama izražavala zabrinutost, odnosno u novinama ostalih republika, koje u svemu tome vide veliku bojazan od onoga što je optuženi tada rekao. Zar ne? I vi to znate.

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Ali, mi smo imali taj tekst i možemo ga opet proučavati. Sam tekst. A imali smo i imamo te reakcije nezainteresovanih stranih novinara, a, mislim, zašto sad vi hoćete da se oslanjate na reakcije iz, na kraju, ja ne znam kakve su bile, ali zašto baš na reakcije iz Hrvatske i Slovenije? Tu vi imate jedan interes, jer, treba pratiti ... Konstantno ste imali jedan srbofobsko pisanje u Hrvatskoj i Sloveniji 1989. i 1990. godine. To je bilo

već u poslednjim danima zajedničkog života i to nije relevantno, uopšte.

SUDIJA KVON: Gospodine Najs, da li ste pokušali da pronađete isečke iz albanskih novina?

TUŽILAC NAJS: Ne, to još nemamo. Imamo neke izveštaje zapadnih novina. Imamo neka razmišljanja Ibrahima Rugove (Ibrahim Rugova) koja je on izrekao jedan dan pre govora na Gazimestanu, kada je izrazio svoju bojazan o tome šta će se tamo dogoditi. Pročitaću vam jedan citat. Opisao je taj predstojeći događaj kao srpsku šovinističku proslavu i kao provokaciju. Postoji jedan novinski izveštaj o tome. Profesore, čuli ste šta sam rekao, a to je da je ovo ogromno okupljanje, na veliku štetu, obavljeno bez prisustva kosovskih Albanaca, koje je Ibrahim Rugova video, ukoliko su novine tačno prenele, kao provokaciju. To je i bila provokacija, zar ne?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Kako možete da kažete da je bila provokacija? Srbi su se skupili da proslave jedan veliki istorijski događaj, kao što se i drugi narodi okupljaju kada oni proslavljaju. Evo sad će biti, verovatno, proslava godišnjice oslobođenja. Francuzi svake godine 14. jula imaju ogromna okupljanja kada slave francusku revoluciju. Sad sam našao šta je pisao BBC 1989.godine i sad ću da pročitam na engleskom: "Obraćajući se masi Milošević je rekao da kada god su mogli, Srbi su pomagali drugima da se oslobode i nikada nisu iskorištavali činjenicu da su veliki narod protiv drugih ili u svoju korist. Dodao je da je Jugoslavija multinacionalna zajednica koja može da preživi pod uslovom da postoji potpuna jednakost za sve narode koji u njoj žive. To je section part two, Eastern Europe (drugi deo. Istočna Evropa). A, sada ću naći šta je pisao "Independent" 29. juna 1989.godine, gospodin Edvard Stin (Edward Stein) i neki Tener (Tanner) su bili tamo na Kosovu Polju i oni su napisali: "Slobodan Milošević je obukavo odelo državnika i jugoslovenskog prirodnog lidera. Izrekao je neočekivano pomirljiv govor, bez agresivnog spominjanja albanskih kontrarevolucionara u pokrajini Kosovo. Umesto toga, govorio je o uzajamnoj toleranciji i

izgradnji bogatog i demokratskog društva, te okončanju neslaganja koji su, kako je rekao, doveli do srpskog poraza od strane Turaka pre šest vekova". I, nastavlja "mislim da su ljudi bili malo razočarani. Bilo je vrlo tiho posle početka. Jedna intelektuala iz Beograda je rekla da su svi bili pomalo zapanjeni". To je to, to je to iz 1989. godine, a sasvim drugačiji su komentari iz 1999. godine.

SUDIJA ROBINSON: Dakle, to je iz engleskog "Independent-a"?

SVEDOK MARKOVIĆ: Engleski, a posle imam BBC, "Njujork Tajms", londonski "Tajms" i tako dalje. Ako želite mogu da pročitam i to.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Ne želim, naravno, da zaustavljam svedoka, ali predlažem da sakupim jednu zbirku onovremenih izveštaja, uključujući i ove koje pominje svjedok, ukoliko mogu da ih dobijem iz njihovih arhiva i onda to mogu da predam. Ipak, mislim da je za ovaj slučaj mnogo važnije ono što su rekli lokalni mediji koji neposredno mogu da shvate kontekst, ali o tome će da odluči Pretresno veće. Profesore, što se vas tiče, vas su objavljivali na raznim mestima i davali ste mnoge intervjuje. Hteo bih da vas pitam o nekoliko stavova koje ste zauzimali. Da li ste vi ikada spominjali genocid kada ste upućivali na oslobađanje Srba od terora i straha od genocida?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Moguće da sam, u ovom smislu, da je bilo nasilnog proterivanja, ubijanja i uništavanja kulturnih spomenika. Ali ne sećam se, recite mi, na koji mislite moj intervju, na koji tekst?

TUŽILAC NAJS – PITANJE: To je od BBC od 2. septembra 1991.godine. Ipak, mislim da ću se u ovom trenutku zadovoljiti vašim sećanjem. Rekli ste da ste možda rekli takve stvari. Da li ste u to vreme bili zabrinuti ako dođe do nezavisnosti Hrvatske, da će Srbi u Hrvatskoj i u Bosni biti potpuno okruženi nesrbima i da na taj način ne bi mogli da se povežu sa samom Srbijom. Da li vas je to brinulo?

SUDIJA ROBINSON: Izvolite, godpodine Miloševiću.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: Nekorektno je postavljati svedoku pitanja o nečemu što je rekao pre petnaest godina, govori se sada o 1990. ili o 1991. godini, red bi bio da se taj tekst stavi pred svedoka, da svedok može da ga pročita i da može da vidi da li je nešto izvučeno iz konteksta, šta je? On apsolutno ne može, ja ne mogu koji sam prilično mlađi od njega, a verovatno ni vi koji ste mlađi od mene, da se setite nekih svojih reči od pre petnaest godina. Ako gospodin Najš želi da nešto svedok potvrdi ili ospori neka mu da članak da vidi. To je, mislim, elementarni red.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Slažem se da bi to bilo od pomoći, ukoliko bih mogao. I, ako se već bavimo nečim što je već rečeno i što je objavljeno, onda to mogu da uradim na način na koji sad radim, a i i brine me vremensko ograničenje.

SVEDOK MARKOVIĆ - ODGOVOR: Da li mogu da dobijem članak?

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Ne, još nemamo članak čiji sam sažetak tražio da pogledate tokom pauze. Nadam se da ćemo to uskoro dobiti, ali se i nadam da ćemo uskoro završiti i sa unakrsnim ispitivanjem. Da li imate neko razmišljanje koje sada želite da iznesete o tom članku. A zatim, ako dobijemo članak možemo da vam damo priliku da to prvo pogledate.

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Pa, gospodine Najš, vi ste mene pitali za jedan moj stav koji sam objavio u časopisu "Praxis" i ja sam rekao da tako nešto nisam rekao niti je tako nešto bilo objavljeno. Vi ste mi onda dostavili ovo ovde i ja prosto ne mogu da verujem svojim očima. To nije uopšte moj tekst. Ili vi mislite da ova Lora Sikor, da je to, možda, tajno ime iza koga se ja krijem. Ovo je članak koji je neka Lora Sikor objavila i ne u "Praxisu" nego u nekom "Lingva franka" (Lingua Franca) i nosi naslov "Izdaja zakletve, jugoslovenski intelektualci i put u rat" (Testaments Betrayed, Yugoslav Intellectuals and the Road to War) i to meni liči na propagandne materijale koje obično sastavljaju obaveštajne službe.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Sada bih vas prekinuo. Ako ne prihvatate da je to vaš članak, onda se više time nećemo baviti, dok ne budete čitav članak imali pred vama.

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Ovo nije moj članak. To je članak Lore Sikor.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Možda se ne razumemo. Ona u tom članku opisuje ono što ste vi rekli u svom članku. Hteo sam da na to obratite pažnju.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: Svedok ima slušalice na ušima i verovatno prati srpski prevod. U prevodu je rečeno, "ako prihvatate da je to vaš članak", ali ja vidim u transkriptu da nije prevedeno dobro, jer gospodin Najs kaže: "If you dont accept". Prema tome, potpuno je suprotno. Znači, "ako ne prihvatate", on je rekao, "da to nije vaš članak". A, u prevodu je bilo, "ako prihvatate", ovo što sam čuo na uvo, pa je to stvorilo neku konfuziju.

SUDIJA ROBINSON: Mislim da je jasno da to svedok ne prihvata i gospodin Najs je već rekao da se verovatno ne razumeju ...

SVEDOK MARKOVIĆ: To je tuđi članak. To nije moj članak...

SUDIJA ROBINSON: Dozvolite mi da završim. Gospodin Najs je rekao da je to iznela gospođa Sikor. Dakle, iznela je opis njegovog članka. Mislim da gospodin Najs ionako ne želi da insistira na tome. Idemo dalje.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Želeo bih da se sada pozabavimo jednom stvari generalno. Ideja o Velikoj Srbiji, kako ste objasnili, potiče iz XIX veka i to od Austro-Ugarske. Ta ideja još uvek postoji, zar ne? Još uvek postoje oni koji veruju u ideju o Velikoj Srbiji?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: U XIX veku, znači, ideja je potekla iz nastojanja Austro-Ugarske da pokaže da svaka težnja za oslobađanjem Srba, a oni su bili u Bosni, na primer, porobljeni, da

znači stvaranje Velike Srbije. Znači, tu je izmišljen termin Velika Srbija. Ni jedna država, ni jedna vlada, za sve ovo vreme do dana današnjeg, nije zastupala projekt Velike Srbije, iako su sve ostale okolne zemlje imale takve projekte Velike Hrvatske, Velike Slovenije, Velike Rumunije (Romania), Velike Mađarske i tako dalje. Ovde su pojedinci i pojedine grupe govorile i dalje o Velikoj Srbiji. Za vreme II svetskog rata, recimo, četnici Draže Mihailovića su imali, čak, i mapu kako treba da izgleda Velika Srbija, ali nikad ni jedna vlada, nikada to nije bilo zvanični projekt. A, kada se računa da ta ideja Velike Srbije postoji još iz ranijih vremena Ilije Garašanina, onda se gubi iz vida da to "Načertanije", takođe, nije nikad uopšte napisao Ilija Garašanin, nego neki Čartoriski (Adam Czartoryski) i neki Zah (Frantisek Zah), dakle Poljaci Ö

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Postojala je i još uvek postoji ideja o većoj Srbiji, kao mogućnost. Da li je to nešto što je prihvatila, na primer, Šešeljeva stranka?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Ja sam rekao. Pojedinci i pojedine grupe su govorile o tome. Ali, ja treba da se vratim i da vas podsetim na reči čoveka koji je osnovao ideju socijalizma u Srbiji, a to je Svetozar Marković, koji je odlučno kritikovao samu ideju Velike Srbije i samu ideju stvaranja države samo od Srba, nego se zalagao za balkansku federaciju. Znači, ni jedan socijalista se nije nikada zalagao za Veliku Srbiju, a ni jedna vlada, takođe.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Želim da vas usporim. Da li je Šešeljeva stranka povezana sa idejom Velike Srbije? Da ili ne?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Šešeljeva stranka, znači, jedna od stranaka koja je u opoziciji, ona veruje u ideju ujedinjenja svih srpskih zemalja i to zove Velikom Srbijom. Da. Šešeljeva stranka, da.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Da li ste vi, nedavno, na neki način, bili povezani sa Šešeljevom strankom?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Ne. Ni u kom slučaju. Nikada ja nisam bio povezan sa Šešeljevom strankom. Ne.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Nameravali ste kao dokazni predmet predstavite knjigu, tačnije članak, u kome se nalazi određeni broj mapa. Već nam je optuženi dao neke mape koje je uzeo iz vašeg članka. I ja bih želeo da se time nakratko pozabavim. Jedna od tih karata uključuje i kartu koja je nastala iz Londonskog sporazuma (London Agreement) iz 1914. godine. Da li ste vi upoznati sa tom mapom? Ne, iz 1915. godine.

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Ne. Znači nikada ja nisam nikakve karte objavljivao, niti se njima služio. Ja nisam istoričar, ni geograf. A što se tiče Londonskog sporazuma, to je bio sporazum u Londonu sa predstavnicima Italije, kojima je ponuđeno da, u zamenu za ulazak u rat protiv Austro-Ugarske, dobiju delove Dalmacije. Znači, trebalo je da Italija dobije celu severnu Dalmaciju i to nema veze nikakve veze sa Velikom Srbijom.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Časni Sude verovatno ste već videli dokazni predmet 8A, kako je navedeno u popisu dokaznih predmeta optuženog. Ne znam da li to imate u istom regulatoru kao i ja. Možemo li da stavimo tu kartu na grafoskop? Možda i optuženi može da nam da original samog članka, jer želim da se njime pozabavim. Profesore, možete li da pogledate da li vam je ovaj članak poznat?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Pa, ovde nema ni početka ovoga članka. Pazitete, ovo je verovatno publikacija Srpske radikalne stranke. Oni su jednom organizovali naučni skup na kome sam ja učestvovao i govorio, ali, niti je ova mapa moja, niti sam ja na tom skupu išta govorio o Velikoj Srbiji. Znači, ovo je publikacija ...

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Zamolio bih vas za pomoć, profesore ...

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: ... Srpske radikalne stranke, mada se ovde ne vidi dobro iz ovoga, čije je ovo. Obično na drugoj stranici ... Vidite da ovde nema početka uopšte, ako nema početka ...

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Bavim se samo ovim što smo dobili. Molim

poslužitelja da na grafoskop stavi prvu kartu. Strane nisu numerisane. To izgleda ovako. Tu ima dve karte.

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Ne zna se ni čije su ovo karte.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Prepoznajete li ovu kartu? Kaže se da je to karta koja je nacrtana tokom pisanja Londonskog sporazuma. Dakle, ovo je karta iz 1915. godine koja pokazuje proširenu Srbiju i mislim da uključuje i Makedoniju. Jesam li u pravu?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Ne. Karta Londonskog sporazuma može samo da uključuje ono što se daje Italiji. Ništa drugo.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Ovde je Srbija bitno proširena, zar ne, prema severu i zapadu.

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Ovde se ne zna šta se proširuje i, u svakom slučaju, Londonski sporazum se uopšte nije bavio Srbijom. Bilo je, doduše, engleskih ponuda tada da, s obzirom na to da će Austro-Ugarska izgubiti rat, ako izgubi rat i ako dođe do toga da svi narodi tu izraze svoje pravo na samoopredeljenje i ocepljenje, da će onda moći da se ujedine Južni Sloveni. Prema tome, ovo su ostalo zemlje južnoslovenske jer saveznici su i stvorili, posle rata 1918. godine, Jugoslaviju, državu Srba, Hrvata i Slovenaca. Prema tome, ovo se ne odnosi ostalo na Srbe, nego na Hrvate i kasnije, tamo dalje na istoku, na Srbe.

SUDIJA ROBINSON: Gospodine Miloševiću, izvolite.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: Ovo je set istorijskih karata. Ovo, ni jedna ovde karta ne predstavlja ničiji predlog. Ovo su istorijske karte. Imate XI vek, XIV vek, pa, onda, između dva rata i tako dalje. Ako neko pročita šta piše ispod karata, šta one predstavljaju, onda se vidi da je to set istorijskih karata i, pretpostavljam, da je zbog toga profesor ovaj set uneo bio u dokazne predmete, ako mu budu potrebno kad bude odgovarao na to, al' to je ...

SVEDOK MARKOVIĆ: Ja nisam uneo ništa. Ovo, ja nemam pojma o

ovom.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: Ja sam shvatio da je to uz vaše dato ...

SVEDOK MARKOVIĆ: Ne, ne ...

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: ... pošto ja isto ovo gledam. Ovo je set istorijskih karata i ništa drugo. Teritorija koju je naseljavao srpski narod u X veku, kada je formirao prve zajednice, pa dukljanska država, Raška oblast u XI veku, pa Dušanovo carstvo XIV vek. Dakle, set istorijskih karata. Projekti za obnovu i objedinjavanje početkom XIX veka i tako dalje. To su sve, to je set istorijskih karata.

SVEDOK MARKOVIĆ: Evo, ovde je Srbija ... Austro-Ugarska. Austro-Ugarska dolazi do Drine.

SUDIJA ROBINSON: Gospodine Najs, treba da stavite kartu u odgovarajući kontekst. To je neophodno ukoliko želite da nam bude od koristi.

SUDIJA KVON: I, gospodine Najs, postoje fusnote pri dnu stranice i vrlo je teško da to pratimo u ovom trenutku. Da bi bilo jasnije, profesore, ako pogledate karte na BHS-u, četvrta strana, to je strana na kojoj je broj 13, na njoj se pojavljuje fotografija. To je, možda, vaša fotografija?

SVEDOK MARKOVIĆ: Ovde ima jedna moja fotografija. Ja sam mislio da je to u vezi sa tim skupom, na kome sam ja učestvovao. Tu, vidi se, neko je opet postavio pitanje. "Drugi element nacionalnog programa, po vama, jeste koncepcija odnosa sa susednim i drugim zemljama". Tu se priča, kakav bi odnos trebalo da imamo sa Italijom, sa Rumunijom, sa Mađarskom. Nema ništa što se tiče Velike Srbije. To je moje mišljenje o odnosima sa susednim državama.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Zahvalan sam vam za taj odgovor, ali mene

interesuje samo karta, londonska karta, koja se nešto bolje vidi, časni Sude, u verziji na srpskom, što je nekoliko stranica dalje. Mislim da je legenda verovatno ista. Suština je u sledećem, profesore. Mi u ovom predmetu imamo jedan dokazni predmet, a to je dokazni predmet 613, tabulator 103, imamo još jedan 613, tabulator 101. Na prvom, od tih dokaznih predmeta je transkript presretnutog telefonskog razgovora između Radovana Karadžića i optuženog, nakon zaključenja pregovora, ovde u Hagu (The Hague). Oni govore o nastavku tih pregovora i Karadžić kaže: "Možda bismo trebali da se angažujemo u međunarodnim aktivnostima pre petog. Da li se primenjuju rapalski i londonski sporazum?". a onda optuženi kaže da ne zna i da će da pita nekoga po imenu Vladan da pogleda taj dokument i onda on kaže: "Mislim da London uključuje Makedoniju". A Karadžić odgovara: "U redu, ali se Londonski sporazum mora revidirati" . A onda, optuženi kaže nešto u smislu toga da će oni to tumačiti kao naše pretenzije prema Makedonije i Karadžić kaže: "Mi možemo da revidiramo Londonski sporazum". I, onda, tokom drugog presretnutog razgovora, nekoliko dana kasnije, 26. oktobra, optuženi ponovo u razgovoru s Karadžićem, kaže: "Da li ste sa Smiljom Avramov razmotrili mogućnost da, ako ne bude Jugoslavije, da li treba da prihvatimo Londonski sporazum?". To kaže Karadžić, a optuženi odgovara: "Nisam razmotrio tu mogućnost, ali možemo, takođe ...". Karadžić kaže: "To bi bila velika stvar jer tu su potpisi svihm Francuske, Engleske". I, optuženi kaže: "Da, moramo da vidimo šta je to". Karadžić ide dalje i kaže: "Oni nas pritiskaju s idejom da dobiju nešto malo više", a optuženi kaže da treba da se sastane sa nekim Amerikancima. Mi iz Londonske karte možemo da vidimo, kakva god da je bila tačna istorija tog vremena, da bi po njoj bila mnogo veća Srbija. Mene interesuje sledeće: s obzirom da ste vi intelektualac koji se kretao u tim krugovima, ta vrsta uvećanja Srbije je bila jedna od zajedničkih tema i ambicija, kroz ceo XX vek, među Srbima?

SUDIJA ROBINSON: Gospodine Najš, da li se svedok slaže da ta karta pokazuje uvećanu Srbiju?

TUŽILAC NAJS – PITANJE: On je rekao da se tu radilo o Italiji i to

možemo da proverimo. Međutim, reč je o granicama koje uključuju Srbiju i pokazuju Srbiju kao jedinstvenu teritoriju. Profesore, čuli ste pitanje uvaženog sudije, da li prihvatate da Londonski sporazum pokazuje, ili se može smatrati da pokazuje uvećanu Srbiju?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Pre svega, mislim da nije trebalo mene o tome pitati. Zašto bih ja komentarisao presretnute razgovore između Karadžića i gospodina Miloševića. Ja mogu samo to da kažem, u vezi sa Londonskim sporazumom, da 1915. godine, znači, Austro-Ugarska je neprijateljska zemlja, nudi se Italiji i to razgovaraju engleski i italijanski predstavnici. Tu nema Srba uopšte. Znači, Englezi i Italijani prave plan šta da rade sa teritorijom Austro-Ugarske koja gubi rat. Hrvatska je deo Austro-Ugarske. Znači, ona je, takođe, bila u položaju da čak plaća ratne reparacije, posle rata. Znači, tu Englezi sa Italijanima prave dogovor da jedan deo te Austro-Ugarske teritorije daju Italijanima, a ostali, eventualno, ako je to, ili Srbiji ili toj državi SHS, ali, u svakom slučaju, Srbi u tome nemaju nikakvog učešća, a pogotovo nemam ja.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: Gospodine Robinson.

SUDIJA ROBINSON: Da, gospodine Miloševiću.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: Presretnuti razgovori su upotrebljeni neadekvatno. To je vreme, a profesorka Avramov je o tome svedočila, kada su svi naši međunarodni stručnjaci prikupljali sva dokumenta relevantna za konferenciju u Hagu. Sve što je bilo tragova u prošlosti, u istoriji, u svemu, kao argumentaciju i tu je reč o stručnom ... Tu se pominje profesorka Avramov, koja je stručnjak za međunarodno pravo, pa, prema tome, verzirana i kompetentna za to. Bilo je tu i drugih profesora. Dakle, to je razgovor o diskusijama koje su tada vođene na stručnom planu u vezi sa konferencijom o miru koja se održavala u Hagu, a ne bilo kakav razgovor o nekim teritorijalnim podelama ...

SUDIJA ROBINSON: Gospodine Milošević, moram da vas zaus-

tavim. Dozvolite da vam ponovo objasnim. Vi ćete imati priliku da dodatno ispituјete svedoka. To je nešto sasvim novo za vas, ali jedna od funkcija dodatnog ispitivanja je da ponovo rehabilitujete svog svedoka, odnosno, ako mislite da je vaš svedok napadnut ili oslabljen u svom iskazu, to vam daje mogućnost da rehabilitujete svog svedoka i te komentare možete da zadržite za taj deo ispitivanja.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Professore, druga karta je Moljevićeva karta iz II svetskom ratu. Da li vam je poznata ta karta? Tu kartu možete da pronađete ...

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: To je karta koju su četnici Draže Mihailovića pravili. Taj Moljević je bio ideolog četnički i, nesumnjivo je činjenica da je pokret Draže Mihailovića, koji su jedno vreme na zapadu podržavali, a posle mu uskratili podršku, bio zainteresovan za stvaranje Velike Srbije, a Moljević je napravio mapu. Dakle, to je ono što sam obuhvatio kad sam rekao da je Velika Srbija bila plan pojedinaca i pojedinih političkih grupa, al' nikada nije bila plan ni jedne države. Moljević nije bio državni funkcioner.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Koristim mogućnost da sudijama na grafoskopu pokažem tu kartu? Molim vas, donesite mi, pa ću ja odabrati tu kartu.

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Ako je to proces Draži Mihailoviću, onda da. Onda je umesno.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Važna stvar u vezi sa ovom kartom je da se ponovo na njoj pokazuje bitno uvećana Srbija. To je ta Moljevićeva karta, je l' tako? I kao što ova karta iz II svetskog rata pokazuje, ambicije ljudi koje ste vi identifikovali je da se dobiju severne i severozapadne teritorije koje bi išle linijom Karlobag-Karlovac-Virovitica. Mi smo o tome dosta čuli na ovom suđenju. Dakle, to je Koljevićeva karta. Moljevićeva. Gospođa Diklić (Diklich) me ispravlja. Dakle, Moljević, hvala vam. Ta karta Moljevića je napravljena pre nego što je završeno sa genocidom u odnosu na

Srbe u II svetskom ratu. Dakle, ona je napravljena nezavisno od užasnih događaja genocida u odnosu na Srbe. Je li tako?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Ta mapa je napravljena za vreme II svetskog rata, naravno, posle genocida koji je izvršen nad Srbima u Hrvatskoj i drugde, posle toga, jer genocid je bio 1941. godine i početkom 1942. godine, a ova mapa je napravljena nešto kasnije. Pa, ima puno ovakvih mapa. Ja vam mogu reći kralj Aleksandar ima mapu ostatka Jugoslavije, ako Hrvatska se isključi.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Moraću da vas zaustavim u držanju lekcije iz istorije pošto nemam vremena, mada mi je vrlo interesatno. Vama je poznat časopis po imenu "Epoha". Je li tako?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: "Epoha"?

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Da

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Ako je to onaj časopis koji je jedno vreme izdavala Socijalistička partija Srbije. Je l' taj? Jer ja ne znam na koji časopis "Epoha" vi mislite.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Dakle, to je stranka optuženog. Pogledajte, molim vas, broj "Epohe" od 22. oktobra 1991. godine, nakon što su odbijeni predlozi Haške konferencije (International Conference on the Former Yugoslavia). Molim vas, prvu stranu tog broja. Bojim se da imamo samo kopiju. Nakon toga i mapu. To je taj časopis. Ako pogledamo sledeću stranu videće se karta. Mi mamog engleski prevod ovoga, časni Sude. Da li bismo mogli to da stavimo u dokaze?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Čija je to mapa? Ne znam.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Gledate sada u tu kartu. Ona je objavljena u "Epohi", je li tako? Ako pogledate sada verziju na BHS-u videćete, molim da se svedoku da verzija na BHS-u, videćete da u legendi piše sledeće. Tri linije koje imamo u prevodu na engleski su republičke granice, nove granice prema Republici Hrvatskoj i, zatim, deblja linija na vrhu sa leve strane je optimalna, zapadna granica srpskih

zemalja. I, ako pogledate kartu, profesore, to je ponovo ta linija Virovitica-Karlobag, zar ne?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Jeste, ali ne znam, ko je autor. U svakom slučaju, nije mi poznato da je ovo ikada prihvaćeno kao neka mapa. To je mišljenje nekog pojedinca, ali ne znam ni kog je pojedinca to mišljenje? Čija je ovo mapa? Pazite, u časopisu mogu da budu objavljene mape prema kojima se autori i kritički odnose.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Mapa je objavljena u "Epohi".

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Pa, objavljena, ali kao kritički dokument. Nešto što se kritikuje. Ko je autor?

TUŽILAC NAJS: Pogledaću to u prevodu.

SUDIJA ROBINSON: Gospodine Najs, ja mislim da ima merituma u ovome što svedok kaže. Ako je nam ova karta potrebna, onda moramo da znamo ko je napravio tu kartu?

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Autor članka je Zoran Rakić. Da li ga poznajete?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Nemam pojma ko je Zoran Rakić.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Ako bi Pretresno veće bilo ljubazno da pogleda stranu 2 prevoda na engleski, u kom nema karte. Tekst je iz časopisa SPS-a. Pokušaćemo da pronađemo original za svedoka. Na vrh stranice, koju svedok može da vidi na grafoskopu, se vidi sledeće. Prevod: "Kako ćemo nacrtati nove granice? Poželjna mogućnost teritorijalne demarkacije između treće Jugoslavije i Hrvatske" i onda se navode različita područja koja su brojevima identifikovana na karti. Pod jedan, Srpska Autonomna Oblast Krajina, dva, Zapadna Slavonija, tri, Srpska oblast Slavonija, Baranja i Zapadni Srem, četiri, Zapadna Hercegovina, pet, Šamačka Posavina, šest, Dubrovačka republika i sedam, optimalna zapadna granica srpskih zemalja. I tu želim vašu pomoć, ukoliko možete da nam je date. Da li se sećate da je nakon završetka i neuspeha haške konferencije

ovaj plan bio nešto o čemu je raspravljala stranka optuženog, posebno, kada je reč o granicama koje bi se protezale sve do linije Karlobag-Virovitica?

SUDIJA ROBINSON: Mislite, plan koji je naveden na ovoj karti?

TUŽILAC NAJS: Da.

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: To nije nešto o čemu je raspravljala Socijalistička partija Srbije, nego je, kako ste rekli, to je nešto što je objavljeno u časopisu, gde su razni ljudi mogli da objavljuju svoja mišljenja. To je jedno. Drugo, ovo nije plan razgraničenja Srbije i Hrvatske, nego je ovo Jugoslavija od koje se otopila Hrvatska, pa je pitanje, ako se Hrvatska otcepljuje, gde je trebalo da bude granica? Prema tome, ovo nema veze sa Velikom Srbijom. Vidite da je tu Makedonija, vidite da je tu Bosna, vidite da je tu Crna Gora. To znači, otopile su se Hrvatska i Slovenija, ostala je Jugoslavija. To je, znači, 1991. godina i pitanje sad, kako treba da se povuče granica između Hrvatske i Jugoslavije?

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Da li prihvatate da je unutar vaše grupe, unutar vaše političke stranke i unutar vašeg političkog rukovodstva postojala namera da se Srbija proširi do linije Karlobag-Virovitica?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: O tome uopšte nije bilo nikad reči. To je bilo pitanje gde će vojska da se postavi, recimo, kad se Hrvatska otcepi. Drugo, bilo je pitanje ovih teritorija srpske Krajine, gde su došle mirovne trupe Ujedinjenih nacija. To je bio rezultat te konferencije haške, novembra 1991. godine, bilo odlučeno. Znaci, tu su došle mirovne trupe Ujedinjenih nacija i očekivalo se da će, kad se završi rat, da će onda taj narod moći slobodno da se opredeljuje, na referendumu, u kojoj državi želi da živi. Vidite ovo sve što je crno, tu su trupe, mirovne, Ujedinjene nacija.

SUDIJA ROBINSON: Gospodine Najs, vreme je za pauzu. Napravićemo pauzu od 20 minuta.

SUDIJA KVON: Da li možete tokom pauze da proverite da li je ime časopisa "Epoha" ili "Epoka". U prethodnom transkriptu piše "Epoka". Molim vas, proverite.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: "Epoha". Na srpskom je "h". "Epoha".

(pauza)

SUDIJA ROBINSON: Molim vas, nastavite, gospodine Najs.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Molim da se dva dokazna predmeta koje smo gledali obeleže. To su karte koje je na izvestan način dostavio optuženi. Mogu da se uzmu posebno ili zajedno da se obeleže kao dokazni predmet. Neutralan sam po tom pitanju.

SUDIJA ROBINSON: Molim da se kartama da broj dokaznog predmeta. Da, gospodine Miloševiću.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: To je neka greška, verovatno. Ja nikakve te karte nisam dostavljao. Ovakvih karata je u to vreme bilo hiljade i hiljade. Po svim mogućim novinama, svi su pisali razne članke o Jugoslaviji, karte i tako dalje. Prema tome, ovo nema nikakvu vrednost za dokazivanje onoga što gospodin Najs hoće da dokazuje. To nikakve veze nema s državnom politikom, nikakve veze nema sa Socijalističkom partijom, nikakve veze nema sa predmetom njegovog dokazivanja.

SUDIJA ROBINSON: Uvešće se kao dokazni predmet, bez obzira da li ste ih vi uveli kao dokazni predmet ili ne. Uvešće se kao dokazni predmet, koji su brojevi?

SUDIJA KVON: To će biti dokazni predmeti Tužilaštva.

sekretar: To će biti dokazni predmet 785.

TUŽILAC NAJS: Molim da se da broj i časopis "Epoha"?

sekretar: 786.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Hvala. Profesore, približavamo se kraju. Još uvek nemamo original članka i ukoliko ga ne dobijemo u nekoliko narednih minuta, neću više time da vas zamaram. To je članak o kojim smo govorili na početku današnjeg dana. Idući dalje, dolazimo do seldećeg pitanja: problem za Srbiju je bio taj što su Srbi živeli u drugim državama, zar ne? Živeli su u Hrvatskoj i Bosni.

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Da. To je problem što su Srbi, za razliku od drugih naroda, bežali pred osvajačima, odlazili su na druge teritorije i zato je i bilo teško napraviti jednu državu, pa su zato Srbi želeli da bude Jugoslavija, gde bi oni želeli da žive zajedno sa srodnim narodima. Zato je Srbima bila toliko važna Jugoslavija, da bi mogli da budu u istoj državi sa svojom braćom.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Slovenija je otišla i deo Hrvatske se složio sa proglašenjem nezavisnosti. I Srbija bi se sa tim složila ako bi ostatak Srba mogao da ostane u jednom telu, bilo da se to opiše kao Jugoslavija ili na neki drugi način, ali to je bio jedini način da Srbi ostanu unutar jedne celine. Je li tako?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Tako je. Zato se smatralo da će, kada odu mirovne snage Ujedinjenih nacija, da će ta srpska Krajina, da će narod moći na referendumu da se izjasni gde želi da živi. I da bi onda jedan deo toga, znači, ostao u Hrvatskoj, a drugi deo bi ostao u Jugoslaviji. Tada se još nije znalo šta će biti sa Bosnom i Makedonijom. To je 1991. godina.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Iako su sudije o tome dosta čule da, ipak, to sve sada zaključimo. Opšti plan, je bio da teritorije na kojima su živeli Srbi imaju neke veze sa Srbijom, tako da postoji jedna jedinstvena teritorija. Dakle, da postoji teritorija koja će biti međusobno povezana. Je li tako?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Ukoliko bi se narod izjasnio da želi da živi u Srbiji i ukoliko bi se rešio problem tih raznih koridora, pošto nije lako bilo napraviti jednu jedinstvenu teritoriju, jer je bilo izmešano stanovništvo. Bilo je Hrvata u Bosni. Bilo je Muslimana u Bosni. Nije se znalo još kao će Bosna i Hercegovina da se opredeli, da li će ostati u Jugoslaviji ili će se otcepiti.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Možemo li pogledamo i jedan Bi-Bi-Si-jev izveštaj o vama? Naime, sa vama je obavljen intervju i iznose se stavovi psrole haške konferencije. Molim da se to stavi na grafoskop. To je od 6. novembra 1991. godine. Pogledajte, molim vas, donji deo strane. "Danas je na konferenciji za štampu to rekao doktor Mihailo Marković, potpredsednik Glavnog odbora Socijalističke partije Srbije, Miloševićeve stranke. U objašnjenju stavova koje je danas prihvatio Glavni odbor SPS-a, na sednici koja je trajala nekoliko sati, Marković je rekao da je stranka usvojila sledeća tri stava, kao minimum sa kojima će se Srbija složiti na pregovorima u Hagu. Prvo, može da se prihvati postojanje regiona srpskih krajina u Hrvatskoj pod međunarodnim nadzorom, ali da se jugoslovenska vojska povuče iz regiona tek kada se tamo rasporede međunarodne snage i kada se stanovništvu u regionu dozvoli da odluči u kojoj državi želi da živi, na referendumu pod međunarodnim nadzorom. Drugo, SPS insistira da narodi koji žele da ostanu u zajedničkoj jugoslovenskoj državi, treba da imaju mogućnost da to učine. Treće, SPS ne može da prihvati da nacionalne manjine, kao što su Albanci i Mađari, uživaju ista prava u budućoj zajednici kao ona koja su data srpskom narodu u Hrvatskoj, jer ovi drugi nisu nacionalna manjina. Nacionalnim manjinama će biti garantovana samo ona prava koje nacionalne manjine imaju u drugim evropskim državama." Na taj način ste vi i oni sa kojima ste vi radili napravili razliku između prava kosovskih Abanaca koji, uprkos njihovoj većini, nikada ne treba da imaju nezavisnost, niti prava koja su data Srbima u Hrvatskoj, a kojima treba dozvoliti da otcepe deo Hrvatske i da je pripoje Srbiji. Je li tako?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Pa, nije razlika tu između Srba i Albanaca, nego između manjine i konstitutivnog naroda. Albanci,

znači, imaju već svoju državu, Albaniju. Oni su u Jugoslaviji manjina, a Srbi su u Jugoslaviji, u svojoj državi, konstitutivni narod i, kao što sam ranije rekao, bila je greška napravljena za vreme Tita da konstitutivnim narodima nije uopšte obezbeđeno da njihove manjine imaju prava manjina. Ovde sada, znači, ovi Srbi, ako bi se opredelili da žive u Srbiji i ako bi to bilo odlučeno tako da to postane zajednička teritorija, onda bi oni imali veća prava kao konstitutivni narod nego što imaju prava nacionalne manjine. Manjine treba da imaju ona univerzalno prihvaćena svoja manjinska prava, koja smo nabrojali već ranije. Dok su ovi ... Konstitutivni narod je deo jedne celine, znači, narod koji konstituše tu državu.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Ako pogledate, pod dva, program Socijalističke partije Srbije, ono što ste vi izradili i što smo razmatrali juče, to je deo dokaznog predmeta 469 tabulator 3, program od 16. jula 1990. godine. Stavićemo to na grafoskop i odatle ću pročitati. 'Politička filozofija koja se nalazi iza "Memoranduma" i iza Socijalističke partije Srbije, odnosno stranke ovog optuženog, se ovde mogu pronaći. Prvo, pogledajte na vrhu: "Srpska dijaspora. Socijalistička partija Srbije će redovno da prati životne uslove i razvoj Srba koji žive u drugim republikama i u inostranstvu i održavaće intenzivne veze sa njihovim političkim, kulturnim i ostalim organizacijama, smatrajući prirodnim da drugi narodi takve iste veze održavaju sa svojim sunarodnjacima koji žive u Srbiji. Srbija će im pružiti materijalnu i moralnu pomoć kako bi se poboljšali njihovi životni uslovi, očuvao nacionalni indentitet, i kulturna tradicija i osigurao intenzivniji kulturni razvoj". Na dnu stranice: "Novi jugoslovenski Ustav treba da omogući formiranje autonomnih pokrajina u Jugoslaviji na osnovu izražene volje stanovništva i nacionalnih, istorijskih, kulturnih i drugih specifičnosti." To se odnosilo, zar ne i na Srbe u Hrvatskoj i u Bosni? Dakle, autonomne pokrajine. Da li je, u stvari, to bila namera?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Namera je bila da se omogući matičnoj državi da može da održava kulturne i druge veze sa onim delom naroda koji je izdvojen, kao što je bilo moguće da država

Albanija šalje na Kosovo svoje profesore. Sve moguće kulturne veze su postojale između Kosova i države Albanije sedamdesetih i osamdesetih godina ...

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Profesore, profesore ...

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: ... e sad, to nije bilo moguće u Hrvatskoj. Nije bilo moguće. A sad je trebalo da se to omogući da matrica može da drži veze sa svojim delovima koji žive dalje od matrice.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Autonomne pokrajine u Jugoslaviji, da li je to bila namera da bi se opravdalo stvaranje hrvatskih teritorija u Hrvatskoj i Bosni? Uzgred, da li ste vi ovo napisali?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Kako hrvatskih teritorija u Hrvatskoj?

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Izvinite, srpskih teritorija u Hrvatskoj.

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Reč je bila o tome da su Srbi u Hrvatskoj, na prostoru današnje Like, Banije i Korduna, oni su istorijski tu živeli i nekada su bili Vojna krajina, koja je imala posebna prava pod Austrijom i nikada njom hrvatski vladari nisu vladali. Znači, ta prava su kasnije bila ukinuta i sad ih je trebalo uspostaviti. Da imaju određena prava ti Srbi koji žive na teritoriji ...

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Hvala. Dakle, preko Socijalističke partije Srbije, ste želeli da promenite postojeća prava Hrvatske, koja su uspostavljena 1974. godine, u odnosu na hrvatske Srbe. To je bila vaša namera.

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Da. Hrvatski Srbi nisu imali nikakva prava, trebali su da dobiju ta prava.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Hvala. Molim sledeću stranu. Da li ste vi napisali ovaj dokument, profesore? Jeste li ga vi napisali?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: To je program? Pa, ja sam

napisao početni draft, a onda je zatim u diskusiji on prihvaćen, korigovan, ali osnovni draft sam ja napisao. Da.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Ovde vidimo jedan označen deo u kome piše da je Kosovo nedeljivi deo Srbije: "Socijalistička partija će uložiti odlučne napore da zaustavi iseljavanje Srba i Crnogoraca iz pokrajine i osigura njihov povratak, kao i da doseljava građane koji žele da žive i rade na Kosovu i Metohiji. Učinićemo sve što je u našoj moći da bismo rekli svetu punu istinu o Kosovu i Metohiji, sve o uzrocima i teškim posledicama akcija albanskih šovinista i separatista." Dakle, ovde je izražena namera da se promeni demografska slika i da se Kosovo ponovo naseli i to Srbima.

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Da preciziramo. Albanci na Kosovu su imali izuzetno visoku stopu demografskog rasta i ničim se nije moglo to zaustaviti, da oni rastu brže nego bilo ko drugi, ali je trebalo, bar, omogućiti da se bar oni ljudi koji su bili proterani sa Kosova, da imaju pravo da se vrate u svoje kuće. A što se tiče demografskog rasta, toliko je visok bio demografski rast albanskog naroda, da se ništa sa tim nije moglo uporediti, ni rast Srba, ni ostalih etničkih zajednica.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: To je bilo pre haške konferencije. Ako pogledate odlomak iz 1992. godine, to je dokazni predmet 469, tabulator 4, tu ćemo ponovno da vidimo odraz jasnih ambicija vaše partije. To je označeno crvenim: "Opcija za Jugoslaviju temelji se na različitim osnovama. Ona čini zajednicu sa Crnogorcima mogućom. Očuvanjem Jugoslavije srpska nacija će sačuvatu svoju maticu, a i daće se ključne garancije zastite svih preostalih Srba. Isto tako, omogućava stvaranje legitimnog odnosa sa Srbima izvan Srbije, te stvara institucionalnu mogućnost za Saveznu Republiku Jugoslaviju da joj se u budućnosti priključe Krajina i Srpska Republika Bosna i Hercegovina". Da zastanemo na trenutak. Ta rečenica predstavlja jasno ono što sam ranije izneo, a to je, da je postojala jasna namera da se pridruže sve srpske teritorije koje bi se oduzele od Bosne i

Hrvatske. Je li to tako?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Nije.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Šta, onda, ova rečenica znači?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Nego je bila reč je o tome da svi ljudi imaju svoja osnovna ljudska prava, a jedno od njihovih prava je da mogu da se slobodno kreću, da mogu da slobodno žive gde žele i da mogu da uživaju u svim svojim kulturnim pravima i slobodama. Znači, ovde je bilo pitanje o tome da se one teritorije gde su Srbi u većini, da imaju pravo da se izjasne gde žele da žive, kao što su se Hrvati izjasnili da žele da žive u posebnoj državi. Slovenci su se izjasnili da žele da žive u posebnoj državi. To je, prosto, pravo jednako svih ljudi. Nikakva posebna namera koja se tiče Srba.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Izvinite, rečenica do koje smo došli je sledeća: "Srbima izvan Srbije, te stvara institucionalnu mogućnost za Saveznu Republiku Jugoslaviju da joj se u budućnosti priključe Krajina i Srpska Republika Bosna i Hercegovina" ...

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Ne vidim to.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Sada ne vidim ni ja. Molim da se ponovo stavi na grafoskop.

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Ne vidim to, jer je nejasno, zbog crvenih oznaka.

TUŽILAC NAJS: U redu, imamo verziju na kojoj to nije označeno.

SUDIJA ROBINSON: Imate li drugu verziju za grafoskop jer ste ovu prejako označili?

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Da. Verzija na srpskom. Nisam hteo da postoji ikakva greška u prevodu. Dakle, to je odlomak koji počinje: "Opcija za Jugoslaviju temelji se na različitim osnovama. Ona čini zajednicu sa Crnogorcima mogućom. Očuvanjem Jugoslavije srpska nacija ..." Taj deo, koji čitam se završava: "... za Saveznu Republiku

Jugoslaviju da joj se u budućnosti priključe Krajina i Srpska Republika Bosna i Hercegovina". To se kaže, zar ne?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Da, na osnovu samoopredeljenja naroda. Pošto svi pravi narodi treba da imaju, moraju da budu ravnopravni i da po istom pravu na samoopredeljenje naroda, po kome su Slovenci, Hrvati, bosanski Muslimani i Makedonci odlučili da se otcepe iz Jugoslavije, srpski narod, na teritorijama na kojima živi u većini, može da odluči da ostane u zajedničkoj jugoslovenskoj državi. Ne može biti to pravo da jedni mogu da se otcepe, a drugi ne mogu da ostanu u toj svojoj zajedničkoj državi.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Professore, juče ste rekli, na kratko ću da pređem na potpuno drugu temu, da nije bilo proterivanja ljudi iz Srbije. Hteo bih da ponovo razmislite o tome i da mi kažete da li je to baš tako? Da li biste razmislili o Vojvodini i o tome šta se tamo desilo?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: To je apsolutno tačno. Etnička struktura naroda je ostala jedino u Srbiji nepromenjena. U Vojvodini, vi još uvek imate sve one narode koji su živeli pre tamo. Tu su Mađari, tu su Rumuni, tu su Slovaci, tu su Hrvati. Bilo je slučajeva da pojedini Hrvati i pojedini Srbi razmenjuju kuće. To je jedino što se desilo, ali to su pojedinci koji su razmenili svoje kuće i ovi su otišli da žive tamo, ovi su došli da žive ovde, ali, inače potpuno je očuvana nacionalna struktura Vojvodine i cele Srbije. Niko nije proteran, to tvrdim kategorički.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Čuli smo iskaze svedoka C-47 i C-48 i to vrlo detaljno o tome šta se dogodilo u Hrtkovcima. To je bilo predmet nekoliko izveštaja, koje je, između ostalih organizacija napisao i Fond za humanitarno pravo. Da li želite da nam kažete da niste svesni postojanja prisilnog iseljavanja nesrba iz Vojvodine?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Nije bilo nikakvog prisilnog iseljavanja Srba iz Vojvodine. Rekao sam da su pojedini ljudi, uključujući i Hrtkovce, razmenili kuće sa Srbima koji su živeli u Hrvatskoj, a koji su uzeli njihove kuće. Činjenica je da je jedino u Hrtkovcima, zaista,

napravljen bio jedna incident od strane tadašnjeg predsednika Radikalne stranke koji je pretio, ali je to bila jedna neznatna opoziciona grupa, a nije iza toga stajala državna vlast. Državna vlast nije nikoga isterala, ni iz Hrtkovaca, ni iz drugih delova Vojvodine. To se može sigurno dalje ispitivati i utvrditi. Slučaj Hrtkovci. Ja tvrdim da je bilo razmene kuća, samo pojedinačnih, neorganizovanih.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Profesore, oprostite mi na trenutak. Vi ste ovde i da biste pomogli sudijama. Recite nam, da li ste bili tamo u trenutku razmene kuća? Jeste li vi to nadzirali, ili, na osnovu čega tako čvrsto tvrdite da se ono što smo čuli od ovih svedoka nije desilo?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: Pa, ja to tvrdim na osnovu toga što ... Ja nisam bio u Hrtkovcima nikada, ali sve što sam čuo bilo je tog karaktera. Ja ću se povući i promeniti svoje mišljenje ako se dokaže da je bilo drukčije. A, i onda će se dokazati samo za Hrtkovce. Jer to nije bila politika u celoj Vojvodini ili u celoj Srbiji. Vi govorite samo o Hrtkovcima, gde je dolazio Šešelji i pretio nešto Hrvatima. I to je bio jedan incident koji je bio osuđen od strane vlasti Srbije.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Dakle, znate za pretnje koje je on izrekao?

SVEDOK MARKOVIĆ – ODGOVOR: To znam. Ali ne znam da su bile. Država ništa nije povodom toga preduzimala, protiv Hrvata. Naprotiv.

TUŽILAC NAJS: I neću da se ograničim samo na Hrtkovce. To uključuje i Golubince. Časni Sude, to je sve što sam hteo da pitam ovog svedoka. Želeo bih da uvrstim nekoliko dokaznih predmeta. Onaj isečak Bi-Bi-Si-jevih vesti, molim da mu se da broj dokaznog predmeta

sekretar: 787.

TUŽILAC NAJS: Mi smo u položaju, ali nećemo na tome da insistiramo da se ovde prikaže hronološka lista "Memoranduma", osim ako to već nije uvršteno u spis. Samo trenutak, molim vas. Počecu ponovno. Mogu li da vam kažem brojeve dokaznih predmeta za različita izdanja "Memoranduma", kako sam ja to razumeo. Imamo 446.28. To je onaj koji smo ranije vezivali za sveštenika Mikića. Onda, mislim 446 ...

SUDIJA ROBINSON: Izvolite, gospodine Miloševiću.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: To nikakve veze nema sa ovim svedokom. Niti ko zna, niti on zna i sam je rekao da pojma nema da li je neki sveštenik objavio negde "Memorandum". To je bilo objavljeno u novinama, mogao je bilo ko da ga objavljuje, bilo gde. To nema veze sa ovim svedokom. Ja sam dao "Memorandum" kao dokazni predmet, onako kako je on štampan. I ja mislim da je to dovoljno. Svedok je rekao da veze nema sa tim sveštenikom i da nije čuo, kao što ni ja nisam čuo ni za kakvog sveštenika koji je objavljivao "Memorandum".

SUDIJA ROBINSON: Možda ste u pravu, gospodine Miloševiću, ali način kako će to da se uvrštava je nešto o čemu treba da odluči Pretresno veće.

SUDIJA BONOMI: Gospodine Najs, pretpostavljam da sada odgovarate na pitanje vezano za brojeve dokaznih predmeta za različite primerke "Memorandma" koji su prethodno spomenuti i radi se o čisto tehničkoj stvari.

TUŽILAC NAJS: Upravo tako. I mislim da smo pre toga imali 446.28, a sada imamo sadašnju verziju, koja ima svoj broj, 350, šta god on bio, u koju su uključeni i odgovori na kritike. Postoji još jedna verzija od 26. septembra 1986. godine, koju sam ranije pokazao svedoku i koja je poslata ministru. On kaže da je to do njega došlo nakon curenja. Osim ako neko drugi ne želi, nema potrebe da se to nužno

uvrštava. Ako želite, možemo. Svedoku sam nešto predstavio, iako nisam želeo da gubim vreme na utvrđivanje toga da li su unete neke promene i da je njihov broj ograničen, poredeći verziju iz 1986. godine i verziju iz 1995. godine. Mogu da vam dam vrlo kratak popis tih razlika i, ako dodeljeni zastupnici Odbrane i sam optuženi žele da provere njihovu ispravnost i tačnost i onda bi Pretresno veće moglo da prati eventualno i istorijat tih promena, ako bude potrebno.

SUDIJA BONOMI: Da li je 446.28 verzija iz 1995. godine?

TUŽILAC NAJS: Ne, iz 1986. godine.

SUDIJA BONOMI: Da li je to ono šta će da se upoređuje sa verzijom iz 1995. godine?

TUŽILAC NAJS: Da. Osim toga, ja više nemam pitanja za ovog svedoka.

SUDIJA ROBINSON: Ja bih hteo da mu postavim jedno pitanje. Profesore, gospodin Najs vam je postavio mnogo pitanja o "Memorandumu", ne bi li se pokazalo da je "Memorandum" po svom sadržaju i, konkretno, korišćenom jeziku mogao da utiče na ljude, pretpostavljamo u Srbiji. Ono što želim da znam je sledeće: kakav su uticaj proizveli neki drugi memorandumi koje je izradila Akademija? Kakvog su oni imali uticaja u Srbiji? Dakle, kada ste izrađivali druge memorandume i druge vrste dokumenata, koliki je bio njihov tiraž i kakav su uticaj imali ti dokumenti?

SVEDOK MARKOVIĆ: Ovo je zadnji dokument koji je SANU objavila u celini. Akademija se kasnije podelila i više nije bilo moguće da se izradi još neki zajednički tekst. Postojao je jedan broj akademika koji su izražavali jedan stav, a kom bi se protivila druga grupa akademika. Dakle, ovo je bio zadnji trenutak kada je SANU bila ujedinjena, kao naučna institucija.

SUDIJA ROBINSON: To shvatam. Ali, da li je pre ovog "Memoranduma" Akademija objavljivala druge radove, druge publikacije na druge teme?

SVEDOK MARKOVIĆ: Nije bio običaj Akademije da objavljuju takve memorandume. Dakle, ne sećam se sličnog dokumenta. Ali, u tom trenutku situacija je bila vrlo depresivna. Stvari u Jugoslaviji su bile toliko loše da je bilo krajnje vreme da intelektualci izraze svoje kritičko mišljenje o tome.

SUDIJA ROBINSON: Hvala.

SVEDOK MARKOVIĆ: Pomenuli smo kako su Slovenci, videvši šta se događa u Jugoslaviji, odlučili da se otcepe. To je bio jedan od razloga.

SUDIJA ROBINSON: Hvala. Želeo bih da znam koliko imate godina?

SVEDOK MARKOVIĆ: 82 godine.

SUDIJA ROBINSON: Hvala. Gospodine Miloševiću, sada možete da počnete sa dodatnim ispitivanjem. Niste obavezni. Spomenuo sam da je jedan od klasičnih oblika dodatnog ispitivanja rehabilitovanje svedoka, ali ponekad je bolje da se stvari ostave onakve kakve jesu.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: Pa, mislim, gospodine Robinson, da ste, u ovom slučaju, potpuno u pravu jer svedok ni najmanje nije doveden u pitanje u svom svedočenju unakrsnim ispitivanjem gospodina Najsa, pa nemam u čemu da ga rehabilitujem, pošto nije ni osporeno ništa od onoga o čemu je svedočio, tako da nemam dodatnih pitanja.

SUDIJA ROBINSON: Hvala, gospodine Miloševiću. Hvala i vama, profesore, na iskazu koji ste dali. Sada možete da idete. Gospodine Miloševiću, podsećam vas da nastavljamo u ponedeljak, 14.15.

Imate vašu nedeljnu obavezu da predate popis do četvrtka. Pretpostavljam da ćete to uraditi do sutra.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: To sam već uradio.

SUDIJA ROBINSON: Tim bolje. Prekidamo sa suđenjem do ponedjeljka u 14.15.

Fond za humanitarno pravo